

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΘΡ. ΣΤΑΥΡΟΥ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

ΙΣΤ
ΑΡΧ
1979

19368

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ διδακτικά
βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυκείου τυπώ-
νονται ἀπό τόν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βι-
βλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ι.Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΘΡ. ΣΤΑΤΡΟΥ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Α΄

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΧΟΡΟΣ
ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ
ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ
ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ
ΞΕΡΞΗΣ

ΠΕΡΣΕΣ

ΧΟΡΟΣ

ΠΑΡΟΔΟΣ

Τῶν Περσῶν, πόχουν φύγει καί πήγανε
στῶν Ἑλλήνων τή χώρα, ἐμεῖς εἴμαστε
οἱ Πιστοί πού μᾶς λένε,
καί τῶν πλούσιων αὐτῶν καί πολύχρυσων
παλατιῶν οἱ φυλάχτορες,
πού ἀπ' ἀξιά μας ὁ ἴδιος ὁ ἀφέντης μας
Δαρειογέννητος Ξέρξης μᾶς διάλεξε
ν' ἀγρυπνοῦμε στή χώρα του ἐπάνω.
Μά γιά τό γυρισμό τοῦ χρυσόφραχτου
τοῦ στρατοῦ μας καί τοῦ βασιλέα μας
ἔχει ἀρχίσει πολύ κακομάντευτη
ν' ἀνταριάζει ἡ καρδιά μου καί μέσα της
νά φρουμάζει – γι' αὐτ' εἶν' ὄλ' ἡ δύναμη
τῆς Ἀσίας φευγάτη
καί κανεῖς πεζοδρόμος μέ μήνυμα
καί κανεῖς καβαλάρης δέν ἔφτασε
στῶν Περσῶν, ὡς τά τώρα, τήν πόλη.
Ἐκεῖνοι ἀφήνοντας Σοῦσα κι Ἐγβάτανα
καί τ' ἀρχαῖα Κισσιανά τά πυργόκαστρα
φύγαν, ἄλλοι καθάλα στ' ἀλόγατα,
ἄλλοι μέσ στά καράβια κι οἱ ἀμέτρητοι
μέ τά πόδια πεζοί,
τοῦ πολέμου τ' ὀλόπυκνο στίφος.
Ἔτσι τότε ὁ Ἀρμιστρῆς κι ὁ Ἀρτάφρενος
Μεγαβάτης κι Ἀστάσπης χυμήσανε,
κεφαλές τῶν Περσῶν, τοῦ μεγάλου μας
Βασιλιά βασιλιάδες ὑπήκοοι,
ὀδηγώντας τό ἀμέτρητο στράτευμα,
τοξοκράτορες καί καβαλάρηδες

φοβεροί νά τούς δεῖς καί στόν πόλεμο
 τρομεροί μέ τ' ἀδάμαστο
 τῆς ψυχῆς τῶνε θάρρος.
 Κι ὁ Ἄρτεμβάρης περήφανος στό ἄτι του
 κι ὁ Μασίστρης κι ὁ Ἰμαιοῦς σαῖτοριχτορας
 μέσ στούς πρώτους, μαζί κι ὁ Φαράντακος
 κι ὁ πού τ' ἄτια προγκάει ὁ Σοστάνης.
 Κι ἄλλους πάλι ὁ μέγας πολύθροφος
 Νεῖλος στέλνει· καθῶς ὁ Σουσίσκανος
 τῆς Αἰγύπτου βλαστάρι, ὁ Πηγάσταγος
 καί τῆς ἁγίας τῆς Μέμφιδας ὁ ἄρχοντας
 ὁ μέγας Ἀρσάμης κι ὁ κύριος
 τῆς πανάρχαιας τῆς Θήβας ὁ Ἀριόμαρδος,
 κι ὅσοι λάμνουν στούς βάλτους τά προιάρια τους,
 φοβερό κι ἔν' ἀρίφνητο πλήθος.
 Κι ἀκολουθοῦσαν οἱ Λυδοί οἱ καλοζῶητοι,
 ψυχομέτρι, μ' ὅσα ἔθνη ἐξουσιάζουνε
 στεριανά κατά κείνα τά σύνορα,
 πού ὁ γενναῖος ὁ Ἄρκτέας κι ὁ Ματράγαθος
 σαλαγοῦν, βασιλιάδες πολέμαρχοι
 κι ἀπ' τίς Σάρδεις κινοῦν τίς πολύχρυσες
 πάνω σ' ἄρματα δίζυγα, τρίζυγα,
 μύρια τάγματα
 πού τρομάρα σέ πιάνει νά βλέπεις.
 Καί τοῦ Τμῶλου καυχιοῦνται οἱ πλησιόχωροι
 τό ζυγὸ τῆς σκλαβιάς νά περάσουνε
 τῆς Ἑλλάδας : ὁ Μάδρος κι ὁ Θάρυθης
 σῶν λογγῶν τά τρυπήματ' ἀτράνταχτοι
 σάν ἀμόνια· μαζί κι οἱ Μυσοί,
 φοβεροί ἀκοντιστάδες.
 Κι ἡ χρυσή Βαβυλώνα κατέβασε
 μέγα ρέμα στρατοῦ παντοσύσμιχτο,
 ἄλλους ναῦτες γιά τ' ἄρμενα
 κι ἄλλους πόχουν τά θάρρη τους
 στό πιδέξιο τοῦ τόξου τό τράθηγμα.
 Κι ἀκλοθοῦνε φουσατ' ἀπ' ὀλάκερη
 τήν Ἀσία οἱ σπαθοφόροι, ὑπακούοντας
 στήν τρανή προσταγή τοῦ ἀφεντός μας.
 "Ἔτσι τ' ἄνθος, ὄλ' οἱ ἄντρες, τῆς χώρας μας
 φευγάτ' εἶναι κι ἡ Ἀσία πού τούς ἔθρεψε
 λαχταρᾶ π' ἄκρη σ' ἄκρη στενάζοντας
 μέ κημὸ φλογερό, ἐνῶ οἱ γέροι τους,
 οἱ γονιοί κι οἱ γυναῖκες τους,

τίς ημέρες μετροῦν καί καρδιοσώνονται
ὅσον πάει τοῦ μάκρου ὁ καιρός.

Εἶν' ἀντίκρου περασμένος, καιρός τώρα,
στή γειτονική τῆ χώρα
ὁ στρατός τοῦ Βασιλέα ὁ καστρομάχος,
μέ σκοινόδετο ἀφοῦ διάθηκε γιοφύρι
ἀπ' τῆς Ἑλλης τό κανάλι
ζυγό ρίχνοντας στής θάλασσας τό σβέρκο
δρόμο στεριοκαρφωμένο.

Καί προγκάει το τῆς πολύαντρης τῆς Ἀσίας
ὁ θούριος ἄρχοντας σέ γῆ καί σ' οἰκουμένη
τ' ἀναρίθμητο, ἕνα θάμα, τό κοπάδι,
διπλή στράτα, ἀπό στεριάς κι ἀπό πελάου
μπιστεμένος σέ πρωτάρηδες γενναίους
καί τρανοῦς – ὁ ἰσόθεος ἄντρας
τῆς χρυσῆς γενιᾶς βλαστάρι.

Αἰμοβόρου θεριοῦ ἀστράφτει ἀπ' τῆ ματιά του
μαύρη φλόγα καί κινώντας
μύρια χέρια, σκαριά μύρια,
σπρώχνει ἐμπρός τό Ἀσσύριο τ' ἄρμα
καί πάει νά ρίξει πάνω σ' ἄντρες
στό κοντάρι ξακουσμένους
Ἄρη τοξοδαμαστή.

Καί ποιός θά' ταν ἱκανός νά σταθεῖ ἀντίκρου
στής ἀνθρώπινης τό ρέμα τῆς πλημμύρας
καί μέ φράχτες, ὅσο στέριους, νά κρατήσῃ
τ' ἀπολέμητο τῆς θάλασσας τό κύμα ;
γιατ' ἀβάσταγο ν' τό στράτεμα
τῶν Περσῶν κι ἔχει ὁ λαός μας
πολεμόχαρη καρδιά.

Μά ποιός ἄνθρωπος θνητός θενά ξεφύγει
τοῦ θεοῦ τῆ δολομήχανη ἀπάτη ;
ποιός μέ πόδι τόσο ἀψύ θά βγάλει πέρα
τέτοιο πήδημα, ἔτσι εὔκολα, ποτέ του ;

Γιατί πρόσχαρη μέ χάδια ἢ θεοβλάβεια
τό θνητό τόν ξεπλανάει ὡς νά τόν σύρει

μές στά βρόχια της, όπουθε νά ξεμπλέξει
κι ὄξω πέσει, μπορετό κανείς δέν είναι.

Ἔτσ' ἡ Μοίρα τῶν Θεῶν βαστάει ἀπό πάντα
γιά τούς Πέρσες κι ὄρισ' ἔτσι:
νά βολεύουνε πολέμους καστρομάχους,
ἀλογόδιωχτες ἀντάρες καί παρμένες
νά κουρσεύουν τῶν ἐχθρῶν τίς πολιτείες.

Μά ἔμαθαν καί τῆς πλατύδρομης τῆς θάλασσας
σάν ἀφρίζει μέ τῆ μάνητα τοῦ ἀνέμου
τούς ἀπέραντους τούς κάμπους ν' ἀντικρίζουν
μιστεμένοι στά λεπτόκλινα τά ξάρτια
καί τά ξύλινα σκαριά τ' ἀνθρωποφόρα.

Γι' αὐτό τώρα ἕνας φόβος χαράζει
τῆ θλιμμένη μου μαύρη καρδιά :
«πάει ὁ στρατός τῶν Περσῶν, ὄχ ἀλί !»
μήπως τύχει καί τέτοια ἀκουστῆ
φωνή μέσ στή μεγάλη τῆ χώρα,
στῶν Σουσίων τήν πόλη, ἔρμη τώρα.

Καί σηκώσει τῶν Κισσίων τό κάστρο
κι αὐτό θρήνον ἀντίφωνο : «ὄχ ἀλί !»
πού θά σκούζει τό γυναικοθέμι,
ἐνῶ ἀπάνω σέ πέπλους λινούς
θενά πέφτουν τά χέρια
κάνοντάς τους ξεσκλίδια κουρέλια.

Γιατ' ὀλάκερος ἕνας λαός
καβαλάρηδες καί στρατοκόποι,
ὅμοια σμάρι μελίσσια, μᾶς ἄφησε
καί πάει ἄφαντος
τό στρατάρχη του ἀκλουθώντας κατόπι,
ἀφοῦ ἐδιάβη τούς ὄχτους τῆς θάλασσας,
πού ζεμένοι ἀπ' τίς δυό τίς μεριές
τώρα ἐνώνουν τίς δυό τίς στεριές.

Μ' ἀπ' τόν πόθον, ἐδῶ, τῶν ἀντρῶν
τά κρεβάτια γιομίζουν μέ δάκρυα
κι οἱ Περσίδες λιωμένες στό πένθος των
ὄλες καί καθεμιά
πού μέ φίλαντρη ἀγάπη στήν καρδιά

τό γενναῖο πολεμόχαρον ἄντρα της
κατευόδωσε – τώρ' ἀπομένει
στήν ἐρμιά της μονόταιρη, ἡ θλιμμένη.

Μά ἔλα, ἐμεῖς, ἀπό κάτω σ' αὐτή
τήν ἀρχαία τή στέγη ἄς καθίσουμε,
μέ φροντίδα βαθιά καλοστόχαστη
–γιατ' ἡ χρεία τό καλεῖ – νά ἐξετάσουμε·
τί νά γίνεται τάχα ὁ Δαρειογέννητος
βασιλιάς μας ὁ Ξέρξης,
πού ἀπ' τό γένος του ἔχει ὁ λαός
τῶν Περσῶν τ' ὄνομά του παρμένο ;
νά νικᾷ τῆς σαΐτας τό ρίξιμο,
ἢ μήν ἄραγε ἡ δύναμη
τῆς σιδεροκέφαλης λόγχης :

Νά, στήν ὥρα προβαίνει, σά φῶς
ἀπ' τά μάτια τῶν Θεῶν, κατά δῶ
τοῦ μεγάλου ἢ μητέρα βασιλιά
καί δική μου βασίλισσα – ἐμπρός
πέφτω καί προσκυνῶ.
κι ὅπως ἔχομε χρέος, ταπεινά
ἄς χαιρετήσομεν ὅλοι μέ σέβας.

ΠΡΩΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Ο ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

Τῶν βαθύζωνων Περσίδων χαῖρε, ρήγισσα τρανή,
γηραλέα τοῦ Ξέρξη μάνα, τοῦ Δαρείου γυναίκα, ἐσύ,
ένός θεοῦ ὁμόκοιτ' ἦσουν καί μητέρα ἑνός θεοῦ,
ἀν ἡ ἀρχαία τύχη δέν ἔχει τό στρατό μας ἀρνηθεῖ.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Γι' αὐτά τώρα κι ἔχω ἀφήσει τά παλάτια τά χρυσά,
τόν κοινό μέ τό Δαρεῖο θάλαμό μας μιά φορά,
κι ἦρθα ἐδῶ· καί μένα ἡ ἔγνοια μοῦ χαράζει τήν καρδιά,
–σέ σᾶς, φίλοι, δέ θά κρύψω αὐτό τό φόβο πόχω ἐγώ–
μήπως ὁ μέγας πλοῦτος δώσει μέ τό πόδι μιά
καί στό χῶμα κάτω ἀπλώσει τήν εὐτυχία μας τήν παλιά,
πού ὄχι δίχως τῆ βοήθεια κάποιου ἀπήλωσε Θεοῦ
ὁ Δαρεῖος· κι ἔτσι τό νοῦ μου μιά διπλή ἔγνοια τυραννά

πού δέ λέγεται : πώς μήτε δίχως άντρες θησαυροί
 ἔχουνε τιμή στόν κόσμο, μά οὔτε κι άνθρωποι χωρίς
 χρήματα λάμπουνε μ' ὅσον ἔχει ἡ δύναμή τους φῶς.
 ἔχομε ἄφθονα ἐμεῖς πλούτη, μά ἕνας φόβος μέ κρατᾶ
 γιά τά μάτια – γιατί μάτι τῶν σπιτιῶν λογιᾶζω ἐγῶ
 τοῦ κυρίου τήν παρουσία· καί μιά πού' ναι ἔτσι αὐτά,
 σύμβουλοί μου νά γενεῖτε, Πέρσες γηραλέοι πιστοί,
 σέ ὅσα θά μοῦ ἀκούστε τώρα· γιατί μόνον ἀπό σᾶς
 ἔχω νά προσμένω κάθε καλή κι ἄξια συμβουλή.

ΧΟΡΟΣ

Μά, ὦ βασίλισσα τῆς χώρας, γνώριζέ το, δυό φορές
 νά ζητήσεις λόγο ἢ ἔργο δέ χρειάζεται ἀπό μᾶς,
 σ' ὅσα θα' χε ἡ δύναμή μας ὁδηγός σου νά γενεῖ·
 γιατί σύμβουλους μέ πάσα προθυμία, ἐμᾶς, καλεῖς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μές σ' ὄνειρα πολλά περνῶ τίς νύχτες μου ὅλες,
 ἀπό τότε π' ἄρμάτωσε στρατόν ὁ γιός μου
 καί πῆε τή χώρα νά ὑποτάξει τῶν Ἰώνων·
 μ' ἀκόμα τόσο φανερό δέν εἶδα κι ἄλλο,
 σάν τῆ νύχτα πού πέρασε, καί θά τ' ἀκούσεις.
 Μοῦ φάνηκε μπροστά μου δυό καλοντυμένες
 πῶς βγήκανε γυναῖκες, στολισμένη ἡ μιά τους
 μέ περσικούς κι ἡ δεύτερη μέ δῶριους πέπλους,
 πολύ ἀπ' τίς τωρινές ξεχωριστές στό μπόι
 καί στήν ἀσύγκριτη ὁμορφιά· κι ἀπ' τό ἴδιο γένος
 ἀδερφές, τῆς μιᾶς ἔδωσε πατρίδα ὁ κληρός
 τήν Ἑλλάδα, τῆς ἄλλης τή γῆ τῶν βαρβάρων.
 μοῦ φάνηκε λοιπόν σάν κάποια ἀνάμεσό τους
 νά ἔχανε στήσει ἀμάχη αὐτές, κι ὡς τό εἶδε ὁ γιός μου,
 νά τίς κρατῆσει ἐπάσκιζε καί τίς μερέψει,
 ὡς πού τίς ζεῦει στό ἄρμα του καί ζυγολούρια·
 στό σβέρκο τῶν περνᾶ· κορδώνονταν ἡ μιά τους
 μέ τά στολίδια αὐτά κι ἔδινε ὑπάκουο στόμα
 στά γκέμια τῆς, ἐνώ φτερνοκοπιόταν ἡ ἄλλη
 καί μιά τά σύνεργα τοῦ δίφρου θρυμματίζει,
 καί μέ θιά τόν ξεσέρνει δίχως χαλινάρια,
 ὡς πού τέλος σέ δυό τό ζυγό σπᾶ στή μέση.
 καί πέφτει ὁ γιός μου κι ὁ πατέρας του κοντά του
 σκάνει γεμάτος λύπησῃ κι ἄμα τόν βλέπει,
 σκίζει τά ροῦχα ἐπάνω του πού φόραε ὁ Ξέρξης.
 Αὐτά εἶναι, λέγω, τά ὄνειρα πού εἶδα τῆ νύχτα·
 μ' ἀφοῦ πάνω σηκώθηκα κι ἀπό καθάρια
 πηγῆ τά χέρια μου ἐβρεξα, προσφορές παίρνω

καί πήγα στό θωμό μπροστά, νά τίς προσφέρω
 στούς άποτρόπαιους τούς θεούς, πού τούς άνήκουν
 αὐτ' οἷ' ἐξίλασμοί· καί, νά, βλέπω νά φεύγει
 ἕνας αἰτός πρός τό θωμό τοῦ Φοίβου· στέκω
 βουβή ἀπ' τό φόβο, φίλοι μου, κι εὐτύς ἀμέσως
 βλέπω νά χύνει ἐπάνω του ἕνα κερκινέζι
 γοργόφτερο καί νά μαδάει τήν κεφαλή του
 μέ τ' ἀρπάγια του· ἐκεῖνος τίποτ' ἄλλο, μόνο
 τοῦ παρατοῦσε ζαρωμένος τό κορμί του.
 Τρόμος γιά μέν' αὐτά νά δῶ, καί νά τ' ἀκοῦτε
 ὅμοια καί σεῖς, γιατί, τό ξέρετε, πού ὁ γιός μου,
 ἄν θά πετύχει, δόξα ἀσύγκριτη θά πάρει,
 μά κι ἄν τοῦ ἐρθοῦν ἐνάντια, δέν ἔχει νά δώσει
 λόγο στή χώρα του καί, φτάνει νά 'ρθει πίσω,
 τό ἴδιο πάντα ρήγας τῆς κι ἀφέντης θά 'ναί.

ΧΟΡΟΣ

Δέν τό θέλομε, μητέρα, μέ τά λόγια μας πολύ
 νά σοῦ δίνομε οὔτε θάρρος οὔτε φόβο· στούς θεούς
 μόνο λέγω νά προσπέσεις μέ παράκλησες κι εὐχές,
 κι ἄν κακό ἦταν τ' ὄνειρό σου, ζήτησέ τους τό κακό
 νά ξορκίσουν καί νά δώσουν σέ καλό νά βγοῦν αὐτά
 καί γιά σέ καί τά παιδιά σου καί τή χώρα ὅλη καί μάς,
 κι ἔπειτα χοές νά κάμεις καί στή Γῆ καί στούς νεκρούς
 κι ἀπ' τόν ἄντρα σου Δαρεῖο, πού εἶδες λές τή νύχτ' αὐτή,
 ζήτα μ' ὅλη τήν καρδιά σου, κάτ' ἀπό τή γῆ στό φῶς
 καί γιά σένα καί τό γιό σου νά σᾶς στέλνει ὅλο χαρές
 καί τά ἐνάντια στῆς γῆς μέσα νά κρατεῖ τή σκοτεινιά.
 Τέτοια συμβουλή σοῦ δίνει μέ προαίρεση ἀγαθή
 ψυχομάντευτη ἢ καρδιά μου κι ὅπως κρίνομεν ἐμεῖς
 ὅλ' αὐτά σέ καλό θά 'βγουν ἀπό κάθε τους μεριά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ξέρω, ἀλήθεια, πῶς σὺ πρῶτος τοῦ ὄνειροῦ μου αὐτοῦ κριτῆς
 καλοπροαίρετος στό γιό μου καί στά σπίτια του ἐξηγάς
 τόσο βέβαια τό πράμα· κι εἶθ' ἄς γίνει ὅ,τι 'ν' καλό.
 Λοιπόν μόλις μποῦμε μέσα στά παλάτια, ὅλ' αὐτά
 θενά κάμομε, ὅπως εἶπες, στούς θεούς καί στούς δικούς
 πόχουμε κάτ' ἀπ' τό χῶμα. Μά ἤθελα νά ξέρω ἐγώ,
 τήν Ἀθήνα, σέ ποῖο μέρος λές νά βρίσκεται τῆς γῆς :

ΧΟΡΟΣ

Πέρα πρός τή δύση, ἐκεῖ ὅπου θυθαίει ὁ ἥλιος βασιλιάς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μά πολλή λαχτάρα ὁ γιός μου εἶχε γιά τήν πόλη αὐτή.

ΧΟΡΟΣ

Γιατί κι όλη τήν Έλλάδα θά 'κανε δικιά του εϋτύς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόσο ανθρώπων τάχα πλήθος ό στρατός των νά μετρά :

ΧΟΡΟΣ

Στρατός τέτοιος πού στούς Μήδους έκαμε πολλά κακά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι άλλο εξόν αυτά : μήν έχουν κι άφθονο στά σπίτια θιός :

ΧΟΡΟΣ

Μιά άσημόφλεβα στά σπλάχνα τής γής έχουν θησαυρό.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Λές τοξόριχτες σαΐτες νά κρατούν στά χέρια αυτοί :

ΧΟΡΟΣ

"Όχι' μά όπλα χερομάχα κι άσπίδοςκεπες στολές.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Και μπροστάρης των ποιός στέκει κι έξουσιάζει τό στρατό :

ΧΟΡΟΣ

Δούλοι δέ λογιούνται ανθρώπου οϋδ' ύπηκοοι κανενός.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι όταν πάει έχτρός στή γή τους, πώς μπροστά του θά σταθοϋν :

ΧΟΡΟΣ

"Όπως τοϋ Δαρείου έφτεΐραν τόν πολύ κι άξιο στρατό.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κακές έγνοιες στών φευγάτων τούς γονιούς αυτά πού λές.

ΧΟΡΟΣ

Μά τήν πάσα αλήθεια, έλπίζω, θενά μάθεις τώρα εϋτύς,
γιατ' από τό τρέξιμό του Πέρσης δείχνει νά' ν' αυτός.
πόρχεται καί φέρνει νέα σίγουρα – καλά ή κακά.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

"Ω τής Άσίας όλάκερης χωριά καί χώρες,
ώ τής Περσίας γή, λιμάνι τόσου πλούτου,
πώς μ' ένα μόνο χτύπημα τόση εϋτυχία
γένηκε στάχτη κι έρεψε τών Περσών τ' άνθος!
"Οιμέ !

κακό 'ναι καί τό μήνυμα κανείς νά φέρνει
πρώτος τής συμφοράς' μά όμως ανάγκη ακόμα
κι όλο σέ σās τό πάθημα νά ξεδιπλώσω
γιατ' όλος πάει, χάθηκ' ό στρατός μας, Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

"Ω μαϋρες μαϋρες συμφορές
άνήκουστες φριχτές οι γώ !

βρύση τὰ δάκρυα μου ἄς χυθοῦν
στό τέτοιο πένθος πού γρικῶ.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ναί, πᾶν', χαθῆκαν ὅλα ἐκεῖνα κι ἐγώ ὁ ἴδιος
ἀνέλπιστα τό φῶς τοῦ γυρι-μοῦ μου βλέπω.

ΧΟΡΟΣ

Ἄληθεια, μακροζώητα
χρόνια μοῦ γράφονταν, ἄχ κι ἄχ !
ν' ἀκούσω τέτοια ἀνέλπιστη
στά γερατειά μου συμφορά.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά ἐγώ μπροστά ἤμουν κι ἀκουστά δέν τὰ χῶ ἀπ' ἄλλους,
πού θά σάς πῶ τὰ τί κακά μᾶς θρῆκαν, Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

Κι ἔτσι τοῦ κάκου τό λοιπόν, ὀιμένανε, ὀιμέ,
οἱ μυριοπαντομαζωχτές
ἀπ' ὅλη τήν Ἀσία ἀρματωσιές,
πού πῆγαν στήν Ἑλλάδα, ἐκεῖ
στή γῆ τήν ἐχθρική !

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Κι εἶναι γιομάτα ἀπ' τοὺς ἀρίζικους νεκροὺς μας
τῆς Σαλαμίνας κι ὅλα γύρου τ' ἀκρογιάλια.

ΧΟΡΟΣ

Γιὰ τὰ κορμιά μοῦ λές, ὀιμένανε, ὀιμέ,
τῶν φίλων, θαλασσόδαρτα
πού μιά σηκώνει, μιά βυθᾶ
τό κύμα καί χωρίς ζωή
μές στά φαρδιά τους τ' ἄντεριά κυλᾶ.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Γιατί τὰ τόξα ἀδράνησαν κι ὁ στρατός ὅλος
ἀπ' τὰ ἔμβολα τῶν караβιῶν πάει δαμασμένος.

ΧΟΡΟΣ

Κακόθρηνο ἄραχλο γουητό
τῶν ἄθλιων σκουῖζε τῶν Περσῶν,
πού τοὺς τὰ φέρανε οἱ θεοί
ὅλα κακὴν κακῶς
καί πάει χάθηκε ὁ στρατός – ἀλί !

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

᾿Ω πολυμίσητο ὄνομα τῆς Σαλαμίνας
κι ὄχ ! πῶς στενάζω νά θυμοῦμαι τήν Ἀθήνα !

ΧΟΡΟΣ

Στούς ἄθλιους κακοσύντυχη
 ἀλήθεια, Ἀθήνα, ἐμᾶς·
 πῶς νά ξεχνῶ, πού ὀρφάνεψες
 τόσες Περσίδες ἄδικα
 κι ἀπ' ἄντρες καί παιδιά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Στέκω βουθή ὡς τήν ὥρα, σά νά τά'χω χάσει
 στήν τόση συμφορά· γιατί ἔτσι κάθε μέτρο
 περνάει αὐτή, π' οὔτε τό στόμα μου ν' ἀνοίξω
 μπορῶ καί γιά τά πάθη μας νά τόν ρωτήσω·
 ὅμως ἀνάγκ' οἱ ἄνθρωποι τίς δυστυχίες
 πού στέλνει ἡ μοίρα νά ὑπομένουν· λοιπόν ὅλη
 ξεδίπλωσε τή συμφορά κι ὅσο ἂν στενάζεις
 νά τά θυμάσαι, σφίξε τήν καρδιά καί πές μας
 ποιός δέν ἔχει χαθεῖ καί ποιόν ἀπ' τοὺς στρατάρχους
 ἔχουμε νά ποθοῦμε, πού ἀρχηγός σκηπτοῦχος
 τήν τάξη του ἔρημη ἄφησε μέ τή θανή του.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ὁ ἴδιος ὁ Ξέρξης ζεῖ καί τοῦ ἡλίου τό φῶς βλέπει.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Γιά τά δικά μου σπίτια φῶς εἶπες μεγάλο
 κι ἀπό νυχτιά θεοσκοτεινὴ ξέλαμπρη μέρα.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά ὁ Ἀρτεμῆρης πού ὄριζε δέκα χιλιάδες
 καβαλαρέους, στοὺς Σιληνιοὺς τόν κάβο γύρω
 δερνοχτυπιέται στά τραχιά τά θράχια ἐπάνω.
 καί μέ μιά κονταριά ὁ χιλίαρχος ὁ Δαδάκης
 ἀπ' τό καράβι του ἀλαφρό πήδημα πήρε.
 Κι ἀπ' τοὺς Βακτρίους ὁ πρῶτος στή γενιά, ὁ Τενάγος,
 τοῦ Αἴαντα τό θαλασόδαρτο νησί γυρίζει.
 Κι ὁ Λίαιος κι ὁ Ἀρσάμης καί τρίτος ὁ Ἀργήστης
 γύρω αὐτοὶ στό νησί, πού θρέφει περιστέρια,
 νικημένοι κουτρίζανε τή σκληρὴ ξέρα.
 Κι ὁ Ἀρκτέας πού στίς πηγές γειτόνευε τοῦ Νείλου,
 κι ὁ Ἀδεύης καί μαζί κι ὁ ἀσπίδοφόρος τρίτος
 Φαρνοῦχος, θούλιαξαν αὐτοὶ στό ἴδιο καράβι.
 Κι ὁ Μάταλος ἀπὸ τὴ Χρῦσα πού ὀδηγοῦσε
 δέκα χιλιάδες, πέφτοντας ἄλλαξε χρῶμα
 τῆς μακριᾶς του πυκνῆς πυρρόξανθης γενειάδας,
 πλέοντας μέσα σ' ἄλικο λουτρό πορφύρας.
 Κι ὁ μάγος ὁ Ἀραβας κι ὁ Βάκτριος ὁ Ἀρτάμης,

πού ὄριζε μαῦρ' ἀλόγατα τριάντα χιλιάδες,
 στή σκληρή γῆ πού πέσανε κατοικιά πῆραν·
 κι ὁ Ἄμηστρης κι ὁ Ἀμφιστρίας πού κυβερνοῦσε δόρου
 στή μάχη ἀκαταπόνητο κι ὁ ἀντρεῖος πού πένθος
 στίς Σάρδεις ἄφησε Ἀριόμαρδος κι ὁ Μύσιος
 ὁ Σησάμης κι ὁ Θάρυβης κι ὁ κυβερνήτης
 πέντε φορές πενήντα караβιών, τῆς Λύρνας
 θρέμμα κι ὁμορφος ἄντρας, μά πού βρῆκε
 κακόν ὁ μαῦρος θάνατο· καί τῶν Κιλικίων
 ὁ ἔπαρχος ὁ Συέννεσης, στήν τόλμη πρῶτος,
 πού ἕνας αὐτός τόν πιό πολύ στούς ἐχθρούς κόπο
 ἀφοῦ ἔδωσε, μέ θάνατο πῆε δοξασμένο.
 Τόσα εἶχα γιά τούς ἀρχηγούς νά μνημονεύσω
 λίγ' ἀπό τά πολλά κακά πού μᾶς εὐρῆκαν.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

ἽΟιμέ, κι ἀκούω κακά πού ἄλλα τέτοια δέν ἔχει,
 γιά τούς Πέρσες ντροπές καί σπαραγμός καί θρήνος·
 μά στρέψε πάλι ἀπ' τήν ἀρχή καί πέ μου : πόσα
 τάχα νά ταν πολλά τά ἑλληνικά καράβια,
 πού τόλμησαν ν' ἀντικριστοῦν μέ τήν ἄρμάτα,
 τήν Περσική καί στρέψουν πάνω τά ἔμβολά τους :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἐν ἦταν ἀπ' τόν ἀριθμό, βέβαιη καί νά σαι
 πῶς θά νικούσαμεν ἐμεῖς· γιὰτ' ὅλο κι ὅλο
 δέκα φορές τριάντα οἱ Ἑλληνες καράβια
 εἶχαν κι ὄξ' ἀπ' αὐτά καί διαλεχτ' ἄλλα δέκα.
 ἐνῶ ὁ Ξέρξης, τό ξέρω, μιά ἦτανε χιλιάδα
 τά πλοῖα π' ὀδηγοῦσε καί διακόσ' ἐφτ' ἄλλα
 στό τρέξιμο ἀπαράβγαλτα· κι ἔτσι, ὅπως σοῦ εἶπα,
 λές τάχα, ὅσο γι' αὐτό, νά πέφταμ' ἐμεῖς κάτω ;
 μά ἕνας θεός τόν ἔφτειρ' ἔτσι τό στρατό μας
 πάρα πολύ θαραίνοντας ἀπ' τό ἕνα μέρος
 τῆ ζυγαριά μ' ὄχι ἰσομετρημένη τύχη.
 Οἱ θεοί τήν πόλη προστατεύουν τῆς Παλλάδας.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἦ Ἀθήνα λοιπόν ἄπαρτη ὡς τά τώρα :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Οἱ ἄντρες σά μένουν; τό πιό σίγουρο εἶναι κάστρο.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί ποιά ἐγινε ἡ ἀρχή στή σύγκρουση τῶν στόλων ;
 ποιοί, πέ μας, πρῶτοι νά ῤρχισαν, οἱ Ἑλληνες τάχα,
 ἢ ὁ γιός μου στά πολλά τά πλοῖα του θαρρεμένος ;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἄρχῃ στήν πάσα συμφορά, δέσποινα, κάποια
 θεϊκιά κατάρα ἢ πονηρόν ἔκαμε πνεῦμα,
 πού φάνηκε ἀπό πού δέν ξέρω· γιατί κάποιος
 Ἕλληνας ἦρθ' ἀπό τό στρατό τῶν Ἀθηναίων
 κι εἶπε στό γιό σου Ξέρξη αὐτά : πώς ἄμα πέσει
 τῆς μαύρης νύχτας τό σκοταδί, δέ θά ἐμέναν
 οἱ Ἕλληνες ἄλλο, μά στῶν караβιῶν θά ὀρμούσαν
 τά σκαμνιά πάνω, γιά νά σώσει ὅπου προφτάσει
 καθένας μέ κρυφή φευγάλα τῆ ζωῆ του·
 Καί κείνος ἄμα τ' ἄκουσε, χωρίς νά νιώσει
 τό δόλο τοῦ Ἑλληνα οὔτε τῶν θεῶν τό φθόνο,
 σ' ὅλους τούς ναύαρχους του αὐτή τῆ διάτα βγάξει :
 Σάν παύσουν νά φλογίζουνε τοῦ ἡλίου οἱ ἀχτίνες
 τῆ γῆ κι ἀπλώσει τό σκοταδί στόν αἰθέρα,
 σέ τρεῖς σειρές νά τάξουν τά πολλά καράβια,
 γιά νά φυλάξουν τά στενά καί τά πολύβουα
 περάσματα τῆς θάλασσας, κι ὀλόγυρ' ἄλλα
 τό θεῖο τοῦ Αἴαντα τό νησί νά περιζώσουν·
 γιατί ἄν γλιτῶναν οἱ Ἕλληνες τόν κακό χάρο,
 βρίσκοντας μέ τά πλοῖα κρυφό φευγιό ἀπό κάπου,
 ὅλοι, νά ξέρουν, θά ἔχαναν τήν κεφαλή τους,
 Τέτοια μέ πάρα θαρρετή καρδιά προστάζει,
 γιατί δέν ἤξερε, οἱ θεοί τό τί τοῦ γράφαν.
 Κι αὐτοί μ' ὄλη τήν τάξη καί μέ ὑπάκουη γνώμη
 τό δεῖπνο τους ἐτοίμασαν κι ὁ κάθε ναύτης
 καλοβαλμένα στούς σκαρμούς κουπιὰ ἐπερνοῦσε.
 Κι ὅταν τοῦ ἡλίου ἐχώνεψε τό φῶς κι ἡ νύχτα
 κατέβαινε, τῆ θέση τους πήραν καθένας
 κι οἱ δουλευτάδες τοῦ κουπιοῦ κι οἱ ἄρματομάχοι·
 Κι ἡ μιά τήν ἄλλη ἀπ' τά μακριά καράβια τάξη
 παρακινώντας ξεκινοῦν μ' ὅποια καθένας
 τοῦ εἶχε ὀριστεῖ σειρά, καί στά πανιά ὀληνύχτα
 κρατοῦσαν τά καράβια τους οἱ καπετάνιοι.
 Μά ἡ νύχτα προχωρεῖ, κι οἱ Ἕλληνες κρυφό δρόμο
 ν' ἀνοίξουν ἀπό πουθενά δέ δοκιμάζουν
 ὅταν ὁμως μέ τ' ἄσπρα τ' ἄτια τῆς ἡμέρας
 φωτοπλημμύριστη ἀπλώσε σ' ὅλο τόν κόσμο,
 μιά πρώτ' ἀκούστηκε ἀπ' τό μέρος τῶν Ἑλλήνων
 βουή τραγουδιστά μέ ἦχο φαῖδρό νά βγαίνει
 καί δυνατ' ἀντιβούζαν μαζί κι οἱ βράχοι
 τοῦ νησιοῦ γύρω, ἐνώ τρομάρα τούς βαρδάρους
 ἐπιασεν ὅλους, πού ἐβλεπαν πώς γελαστήκαν.

γιατί δέν ήταν γιά φευγιό πού εψαλλαν τότε
σεμνόν παιάνα οί Έλληνες, μά σά νά όρμουσαν
μ' όλόψυχη καρδιά στή μάχη, ένώ όλη ώς πέρα
τή γραμμή των τής σάλπιγγας φλόγιζε ό ήχος·
κι αμέσως τά πλαταγιστά μεμιάς κουπιά τους
χτυπούνε μέ τό πρόσταγμα τήν βαθιάν άρμη
καί δέν άργούνε νά φανούν όλοι μπροστά μας.
Τό δεξί πρώτο, σέ γραμμή, κέρας έρχόταν
μ' όλη τήν τάξη, κι έπειτα κι όλος ό στόλος
άπό πίσω άκλουθα· και τότε ήταν ν' άκούσεις
φωνή μεγάλη άπό κοντά : « Έμπρός, τών Έλλήνων
γενναία παιδιά ! νά έλευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναίκες και τών πατρικών θεών σας
νά έλευθερώστε τά ιερά και τών προγόνων
τούς τάφους· τώρα γιά όλα ναι πού πολεμάτε.»
Μά κι άπό μās βουή στήν περσική τή γλώσσα
τούς άποκρίνονταν και πιά καιρός δέν ήταν
γιά χάσιμο, μά εϋτύς τό ένα στό άλλο έπάνω
καράβι κρούει τή χάλκινη άρματωσιά του·
Τό σύνθημα τής έμβολής έδωσε πρώτα
ένα καράβι ελληνικό, πού έσπασεν όλα
ένός φοινικικού κορόνες κι άκροστόλια,
κι έτσι όλοι στρέφουν ό ένας καταπάνω τ' άλλου.
Λοιπόν, βαστούσε στήν άρχή καλά τό ρέμα
του στόλου τών Περσών, μά όταν στό στενό μέσα
τόσο πλήθος στριμώχτηκαν και δέν μπορούσαν
καμιά βοήθεια ό ένας τ' άλλου νά δίνουν
κι οί ίδιοι μέ τίς χαλκόστομες συμμεταξύ τους
χτυπιόνταν πρώτες, σπάζανε τών κουπιών όλες
μαζί οί φτερούγες και, νά, τότε τών Έλλήνων
τά πλοία ένα γύρω μέ πολλή έπιδεξιούνη
άπό παντού χτυπούσανε, και τά σκαριά μας
άναποδογυρίζονταν και δέν μπορούσες
νά βλέπεις πιά τή θάλασσα πού ήταν γιομάτη
άπό ναύαγια καραβιών κι ανθρώπων φόνο·
και βρυάζαν οί γιαλοί νεκρούς κι οί ξέρες γύρου,
ένώ όσα μās έμένανε καράβια άκόμα
τό βάζαν στό κουπί φευγάλα δίχως τάξη.
Μά εκείνοι, σάν και νά τανε γιά θύννους ή άλλο
βόλασμα ψάρια, μέ κουπιά σπασμένα, ή μ' ό,τι
συντρίμμα απ' τά ναύαγια, χτυπούν, σκοτώνουν
κι ένας βόγγος άπλώνονταν μαζί και θρήνος
ώς τ' άνοιχτά τής θάλασσας, όσο πού ή μαύρη

τῆς νύχτας ἦρθε σκοτεινιά κι ἔβαλε τέλος.
Μά ὄλο τό πλήθος τοῦ χαμοῦ, μηδέ κι ἄν μέρες
δέκα ἱστοροῦσα στή σειρά, θέ νά 'βρισκ' ἄκρη'
γιατί, νά ξέρεις, σέ μιά μέρα ὡς τῶρ' ἀκόμα
τόσο ποτέ δέ χάθηκε ἀνθρώπων πλήθος.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅιμέ, τί πέλαγος κακῶν πάνω στούς Πέρσες
καί σ' ὄλο τῶν θαρβάρων ξέσπασε τό γένος !

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά οὐδέ στή μέση, ξέρε το, δέν εἶσ' ἀκόμη
τῶν συμφορῶν μας· τέτοια ἦρθε κατόπι κι ἄλλη
πού δυό φορές κι ὅσ' ἄκουσες ν' ἀντιθαρραίνει.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί ποιά ἄλλη ἀκόμα πῶ οὐ σκληρή θά μπόρεια τύχη
νά γενεῖ ; πές μας, ποιά 'ναι πάλι αὐτή πού βρήκε
τό στρατό καί ξεχείλισε τίς συμφορές του ;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ὅσοι ἀπ' τοὺς Πέρσες πῶ τρανοί στή δύναμ' ἦταν
μέ πῶ γενναία καρδιά, τῆς ἀρχοντιᾶς στολιδία,
καί πλάι στό βασιλιά πρώτοι πάντα στήν πίστη,
μέ τόν πῶ θάνατο ἄδοξο κι ἄθλια χαθήκαν.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὡ συμφορά μου, ἦ ἀραχλη καί μαύρη μοῖρα !
μά σάν ποιός θάνατος λοιπόν τοὺς βρήκε, πές μας :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Εἶναι στή Σαλαμίνα ἐμπρός ἓνα νησάκι
μικρό, κακό γιά τὰ καράβια ἀραξοβόλι,
πού μόνο ὁ φιλοχορευτής συχνάζει ὁ Πάνας
στ' ἀκρογιάλια του· ἐδῶ λοιπόν τοὺς στέλνει ὁ Ξέρξης
πού ὅσους τό κύμα ἐχτροὺς καραθοτσακισμένους
στό νησί θά 'βγαζε – εὐκολη ἄγρη τοῦ χειριοῦ των –
νά τοὺς σκοτώνουν καί νά σώζουν τοὺς δικούς μας
ἀπ' τὰ στενά τῆς θάλασσας· μά εἶχε προβλέψει
κακά τό μέλλον· γιατί' ἀφοῦ ὁ θεός τῆ δόξα
τῆς νίκης ἔδωσε στό στόλο τῶν Ἑλλήνων,
τὴν ἴδια μέρα, στά κορμιά φορῶντας γύρω
τίς χάλκινες ἀρματωσιές, πήδησαν ἔξω
ἀπ' τὰ καράβια κι ἔζωσαν τό νησί ὁλοῦθε,
πού νά μήν ξέρουν πού νά στρέψουν οἱ δικοί μας·
γιατί βροχή ἀπ' τὰ χέρια τοὺς πέφτοντας πέτρες
κι ἀπό τῶν τόξων τίς νευρές βέλη χαλαζί
τό θάνατο σκορπούσανε· κι ὀρμώντας τέλος
μ' ἓνα ἐπίδρομο πάνω τους, δεξιά ζερβά τους

χτυποῦν καί τά κορμιά τῶν ἄθλιων κρεοκοποῦνε,
 ὡς πού κι ὅλους τούς ξέκαμαν πέρα γιά πέρα.
 Ἔσκουξ' ὁ Ξέρξης βλέποντας τό τόσο βάθος
 τῆς συμφορᾶς· γι' αὐτό εἶχε πάρει θέση, ἀπ' ὅπου
 ὅλο μπορούσε τό στρατό νά ξεχωρίζει,
 πάνω σ' ὄχτο ψηλό κοντά στό περιγιάλι.
 Κι ἀφοῦ ἔσκισε τά ρούχα του μέ πικρό κλάμα,
 στό στρατό ξάφνου τῆς στεριᾶς προσταγή δίνει
 καί χυμᾶ σ' ἄταχτο φευγιό. Τέτοια ἔναι κι ἡ ἄλλη
 συμφορά πόχεις νά θρηνεῖς κοντά στήν πρώτη.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἦ μαύρη τύχη κι ἄραχλη ! πῶς τίς ἐλπίδες
 γέλασες τῶν Περσῶν, κι ἡ ἐκδίκηση πού πήγε
 νά πάρ' ἀπό τήν Ξακουστή ὁ γιός μου Ἀθήνα,
 πικρή τοῦ βγήκε καί δέν ἔφτασαν οἱ τόσοι
 θάρβαροι πού χάλασεν ὁ Μαραθῶνας·
 κι ἐνῶ πίστεψε ἀντίποινα γι' αὐτούς νά πάρει,
 τόσα ἔσυρε κακά στήν κεφαλή του ἐπάνω·
 Μά, πές μας, τά καράβια ἐσύ, πόχουν γλιτώσει,
 πού τ' ἄφησες, νά μᾶς τό πεις σωστά γνωρίζεις :

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Τῶν караβιῶν πού ἀπόμειναν οἱ κυβερνήτες
 βιαστικά σ' ἄταχτο φευγιό τό ἔβαλαν πρῶμα·
 μά ὁ ἐπίλοιπος στρατός εἶχε ἀπό τώρα ἀρχίσει
 στή Βοιωτία νά χάνεται, κι ἄλλοι τριγύρω
 στίς φαιδρές βρύσες δαμασμένοι ἀπό τή δίψα
 κι ἄλλοι ἄδειοι ἀπ' τό λαχάνιασμα πέφταν στό δρόμο.
 Ἀπό κεῖ οἱ ἄλλοι ἐμεῖς περάσαμε στούς τόπους
 τῆς Φωκίδας καί στή Δωρίδα καί στόν κόρφο
 τό Μαλιακό, ὅπου ὁ Σπερχειός τήν πεδιάδα
 μέ τό εὐεργετικό τό ρέμα του ποτίζει.
 Κι ἐκεῖθε ἡ γῆς τῶν Ἀχαιῶν κι οἱ πολιτεῖες
 τῆς Θεσσαλίας μᾶς δέχτηκαν τυραγνισμένους
 ἀπό ἔλλειψη τροφῆς, κι ἄμετροι ἐδῶ ἀπό δίψα
 κι ἀπό λιμό – γι' αὐτό ἦταν καί τά δυό – χαθῆκαν.
 Στά μέρη φτάσαμ' ἔπειτα τῆς Μαγνησίας
 καί στή χώρα τῶν Μακεδόνων, πρὸς τό ρέμα
 τ' Ἀξιοῦ καί τίς θαλτσίσιες καλαμιές τῆς Βόλθης
 καί σ' ὄρος τό Παγγαῖο στή γῆ τήν Ἡδωνίδα.
 Μά σήκωσ' ὁ θεός τή νύχτα ἐκείνη πρῶμο
 βαρῦ χειμῶνα κι ἔπηξε τό ρέμα ὡς πέρα
 τοῦ ἄγνου Στρυμόνα, κι ὅποιος νά παραδεχτεῖ πρῖν
 δέν ἤθελε θεοῦς, μέ παράκλησες τότε

τούς πρόσπεφτε κι εύχες, Γῆ κι Οὐρανό καλώντας.
 Κι ἀφοῦ ἔπαψε ὅλους τούς θεούς νά τάξει, ἀρχίζει
 τόν κρουσταλλόπηχτ' ὁ στρατός νά περνά πόρο.
 Μά μόν' ὅσοι ἀπό μᾶς διαβῆκαν, πρὶν οἱ ἀχτίνες
 τοῦ θεοῦ σκορπίσουν, σῶθηκαν· γιατί σέ λίγο
 τοῦ ἡλίου ὁ λαμπρός φλογίζοντας τά πάντα κύκλος
 πέρασ' ὡς τήν καρδιά τοῦ πάγου λιώνοντάς τον
 κι ἐπεφταν πάνω ἐπανωτοί· χαρά σ' τόν ὁποῖος
 μίαν ὥρα πιό μπροστά ξεψύχησε καί πήγε.
 μά ὅσοι ἀπομείναν κι ἔτυχε νά τή γλιτώσουν,
 ἀφοῦ μόλις καί πέρασαν μέ πολύ κόπο
 τῆ Θράκη, ὅσοι ξεφύγανε, φτάσανε τέλος
 στήν πατρική μας γῆ – μιά φούχτ' ἀνθρώπων μόλις,
 πού νά ἔχει ἡ χώρα τῶν Περσῶν νά κλαίει ποθώντας
 τήν τόση ἀγαπημένη της πόχασε νιότη.
 Αὐτή 'ν' ἡ ἀλήθεια· μά καί πάλι πολλ' ἀφήνω
 ἀπ' τά κακά πού σώριασε ὁ θεός στούς Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

ἽΩ δαίμονα σκληρότατε, μέ πόσο βάρος
 πήδηξες πάνω σῶν Περσῶν ὄλο τό γένος !

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

ἸΑλίμονό μου ἡ ἄμοιρη, πάει ὁ στρατός μας.
 ἸΑχ, ὄνειρ' ὀλοφάνερο πού εἶδα τῆ νύχτα.
 πόσο ξάστερα μόδειξες τίς συμφορές μας !
 μά πέσατ' ὄξω κι' ὄξω ἐσεῖς, οἱ ὄνειροκρίτες...
 Μά μιά πού τέτοια ἀπόφαση μέ τῆ δική σας
 τῆ γνώμη ἐπήρα, θέλω πρώτα νά προσπέσω
 στούς θεούς μέ προσευχές κι ὕστερα ἀπ' τά παλάτια
 θά πάω νά φέρω γιά τῆ Γῆ καί τούς νεκρούς μας
 νά τούς προσφέρω πέλανα, ναί μέν, τό ξέρω,
 γιά πράματα πού τέλειωσαν, μά ἴσως καί δώσουν
 καλύτερ' ἀπό δῶ καί μπρός νά μᾶς ἐρθοῦνε.
 Μά καί σεῖς πρέπει σ' αὐτά ἐπάνω πού μᾶς τύχαν
 πιστές γιά τούς πιστούς κυρίους βουλές νά βρεῖτε.
 Κι ἂν τύχει φτάσει ὁ γιός μου ἐδῶ πρὶν ἀπό μένα,
 παρηγοράτε τον ἐσεῖς, κι ὡς τά παλάτια
 νά τότε συνοδέψετε, μήπως στά τόσα
 προστέσει τά κακά κι ἄλλο κανένα ἐπάνω.

ΧΟΡΟΣ

ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Παντοδύναμε Δία, τώρα πού ἐφθειρες

τό περήφανο ἀμέτρητο στράτευμα
 τῶν Περσῶν, μέσ στα Σοῦσα κι Ἐκβάτανα
 πένθος ἄπλωσες μαῦρο.
 Μύριες τώρα γυναῖκες ξεσκίζουνε
 μέ τ' ἀδύναμα χέρια τούς πέπλους των
 καί μέ δάκρυα ποτάμια ὀλομούσκειτους
 πλημμυροῦνε τούς κόρφους των,
 πού ὄλες ἔχουνε μέρος στό πένθος.
 Κι οἱ Περσίδες οἱ νύφες οἱ ἀθρόκλαυτες
 νά ἰδοῦν πίσω ποθώντας τά ταῖρια τους
 τ' ἀπαλόστρωτ' ἀφήνουν κρεβάτια τους
 –ἀναγάλλια τῆς ξέγνοιαστης νιότης των –
 καί θρηνοῦν μέ πιό ἀχόρταγο κλάμα.
 Μά κι ἐγώ τῶν ἀντρῶν πού χαθήκανε
 τιμῆ φέρνω στό θάνατο,
 πολυπένθητο θάνατο, ἀλήθεια.

Τώρα πέρα γιά πέρα θρηνεῖ
 τῆς Ἀσίας ἡ χώρα π' ἀδειάζει.
 τούς ὀδήγησ' ὁ Ξέρξης, ἀλί !
 τούς ἐχάλασ' ὁ Ξέρξης, ἀλί.
 κι ὅλα τά ἔφερ' ὁ Ξέρξης στραβά δίχως γνώση
 μέ τά πλοῖα πού πῆε ν' ἀρματώσει.
 Γιατί πῶς κι ὁ Δαρεῖος ποτέ στόν καιρό του
 δέν προξένησε βλάβη καμιά στό λαό του,
 ὁ Δαρεῖος βασιλιάς τοξοκράτης
 τῶν Σουσιῶν ὁ καλός πρωτοστάτης.

Τούς πεζοῦς μας καί ναῦτες μαζί
 σάν κοπάδι πουλιῶν μαυροφτέρουγο
 τά καράβια ὀδήγησανε, ἀλί !
 τά καράβια ἐχαλάσανε, ἀλί !
 μ' αὐτήν πόχουνε πάθει τήν πλέρια
 συμφορά σῶν ἰώνων τά χέρια.
 Τόσο, πού ὅπως ἀκούω, μετά βιάς
 κι ὁ ἴδιος ἔχει σωθεῖ ὁ βασιλιάς
 ἀπό μέσα ἀπό τῆς θράκης τούς καμπίστους
 καί χειμωνόδαρτους δρόμους βουνίστους.

Οἱ ἄλλοι ὅσοι στά θρόγια τῆς Μοίρας
 πρωτοκλήρωτοι πέσανε, ὀιμέ.
 στοῦ Κυχρέα τά ξερόβραχα, ὀιμένα,
 παραδέρνουνε γύρω, ὀιμέ.

Ὅχου, στέναζε, σκίζου, διαλάλησε
ὡς τὰ οὐράνια βαριά τῆ συμφορά σου
καί γοερά τὰ τρισάθλια ξέσυρε
καί πικρά φωναχτά σου.

Ἄχ, φριχτά μέσ στό κύμα ἀργασμένα
τά κορμιά τους ξεσκίζουν, ὀμέ,
τά βουβά τά κουτάβια, ὀμένα,
τῆς ἀμόλυντης θάλασσας, ὀμέ·
μά στά σπίτια πενθοῦν πού τούς χάσαν
κι οἱ γερόντοι γονιοί, πού ὀρφανεύουν,
ὡς τὰ οὐράνια θρηνοῦν καί τήν πάσα
συμφορά τους μαθαίνουν.

Λίγο ἀκόμα καί πιά τῆς Ἀσίας οἱ λαοί
στῶν Περσῶν δέν ἀκοῦνε τό νόμο,
δέν πλερώνουν σάν πρὶν τὰ δοσίματα
πού τούς φόρτωνε ἡ ἀνάγκη στόν ὦμο,
κι οὔτε ὡς πρῶτα πεσμένοι στά γόνατα
προσταγές θέ νά δέχονται πιά,
γιατί τώρα γιά πάντα πάει, χάθηκε
τοῦ μεγάλου ἡ ἐξουσία Βασιλιᾶ.

Κάθε πιά φυλακή ἀπό τίς γλώσσες
τῶν ἀνθρώπων θά λείπει
κι ὁ λαός, μιά πού βγήκε τῆς βίας ὁ ζυγός
κι ἀπολύθηκε, ἐλεύθερο στόμα θ' ἀνοίξει.
Ἄχ, τοῦ Αἴαντα τό νησί, πού ὀλοτρόγυρα
ζῶν' ἡ θάλασσα, τώρα μαζί
μέ τό αἶμα κι ὅλη ἔχει τῆ δύναμη
τῶν Περσῶν καταπιεῖ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅποιος γνωρίζει, φίλοι μου, ἀπό δυστυχίες,
ξέρει πῶς ὅταν τῶν κακῶν ξεσπᾶς' ἡ μπόρα,
οἱ ἀνθρωποι τό ἔχουν καθετί νά τούς τρομάζει·
ἐνῶ σάν τούς τὰ φέρνει ὁ θεός δεξιά, πιστεύουν
πῶς πάντα ὁ ἴδιος πρῶτος θά φυσᾶ τῆς τύχης.
Ἔτσι ὅλα τώρα εἶναι γιά μέ φόβο γιομάτα·

στά μάτια εμπρός μου τῶν θεῶν προβάλλ' ἡ ἔχθρα
 κι ὄχι χαρμόσυνος ψαλμός βουίζει στ' αὐτιά μου.
 Γι' αὐτό ἐδῶ τώρα ξαναβγῆκ' ἀπ' τό παλάτι
 χωρίς τ' ἀμάξια καί τά μεγαλεῖα τά πρῶτα.
 χοές νά φέρω πρόθυμα, πού ἐξευμενίζουν
 τούς πεθαμένους, γιά τοῦ γιοῦ μου τόν πατέρα·
 ἄσπρο καθάριο ἀπό ἄζευχτη γάλ' ἀγελάδα
 κι ἀπόσταγμα τῆς ἀνθοεργάτρας, ξανθό μέλι,
 μαζί μέ τρεξιμιό νερό πηγῆς παρθένας,
 κι αὐτό τ' ἀνάμα τ' ἄδολο ἀπ' ἄγρια μάνα
 καμάρι κι ἀναγάλλιασμα παλιοῦ κλημάτου,
 κι ἀκόμα τῆς σταχτόχλωρης ἐλιᾶς, πού πάντα
 μέσ στά φύλλα της ζεῖ, καρπόν εὐωδιασμένο
 κι ἄνθη πλεχτά, παιδιά τῆς γῆς τῆς πανταθρόφας.
 Μά ἐσεῖς, ὦ φίλοι, μέ ὕμνους τῶν νεκρῶν αὐτές μου
 τίς χοές συνοδεύετε καί τοῦ Δαρείου
 τό πνεῦμα κράξετε στό φῶς, ἐνῶ θά στέλνω
 τίς προσφορές μου ἐγώ στούς θεοούς τοῦ κάτω κόσμου.

ΧΟΡΟΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Τῶν Περσῶν πολυσέβαστη Δέσποινα,
 τίς χοές σου λοιπόν καί σύ στέλνε τες
 στοῦ Ἄδη κάτ' ἀπ' τή γῆ τά βασίλεια,
 ἐνῶ μέ ὕμνους καί μεις θά ζητήσουμε,
 οἱ θεοί πού ὀδηγοῦν τούς νεκρούς
 μέσ στή γῆ νά μάς εἶναι καλόβουλοι.
 Μά ὦ τοῦ κάτω τοῦ κόσμου τρισάγιοι θεοί,
 Γῆ κι Ἑρμεία καί σύ τῶν νεκρῶν βασιλιά,
 τήν ψυχῆ του ἀνεβάσετε πάνω στό φῶς,
 γιατί ἄν κάποια γνωρίζει πιό κάλλιο ἀπό μάς
 στά δεινά μας γιατρεία,
 μόνο αὐτός θά μάς ἔλεε τό τέλος.

Μ' ἀκούει τάχα ὁ μακαρίτης
 ὁ ἰσόθεος βασιλιάς,
 πού μέ καλονόητη γλώσσα, γλώσσα περσικιά,
 μέ βαριόκλαυτα τοῦ κράζω μοιρολόγια
 καί πικρά ξεφωνητά ;
 Ὅσο φτάνω πιό ψηλά θά διαλαλήσω
 τήν πανάθλια πού μάς βρῆκε συμφορά.
 Μ' ἀκούει τάχα ἀπό τόν τάφο του βαθιά ;

Μά ὦ σύ Γῆ κι ἄρχοντες οἱ ἄλλοι
 κάτω τῶν νεκρῶν,
 μέσ' ἀπ' τὰ βασιλεία σας στρέξετε στό φῶς
 ἢ περήφανη ν' ἀνέβει μακάρια ψυχῆ,
 τῶν Περσῶν ὁ Σουσογέννητος Θεός.
 Στείλετέ μας τον ἐπάνω, πού ὁμοιο ἀκόμα
 ὡς τά τώρα σάν αὐτόν
 τῆς Περσίας δέν ἐσκέπασε τό χῶμα.

Πολυαγάπητος, ἀλήθεια, ὁ ἄντρας,
 πολυαγάπητος κι ὁ τάφος,
 γιατί τέτοια ψυχῆ κρύβει ἀγαπημένη.
 Αἰδωνέα, στείλε μάς τονε ν' ἀνέβει
 στό φῶς ἔξω, Αἰδωνέα,
 τόν ἀσύγκριτο Δαριάνα βασιλέα.

Γιατ' ἐκεῖνος δέν ἐπήγαινε ποτέ του
 μ' ἄδικες φθορές πολέμου
 νά χαλάσει τό στρατό του
 καί Θεοῦ σοφία οἱ Πέρσες τόν ἐλέγαν
 κι ἦτανε Θεοῦ σοφία
 κι ἄξια πάντα κυβερνοῦσε τό λαό του.

Βασιλιά μας, ἐλ' ἀρχαίε μου βασιλιά,
 ἔλα, φάνου
 στήν κορφήν αὐτοῦ τοῦ τάφου σου ἐδῶ πάνω
 τόν κροκόβαφο ἔλα, σήκωσε τό σάνταλο
 τοῦ ποδιοῦ σου ὡς ἐδῶ πέρα
 κι ἄς νά λάμπει μπρός στά μάτια μας τό φάλαρο
 τῆς τιάρας σου, πατέρα
 μπρόβαλ', ἄκακε Δαριάνα βασιλέα.

Γιά ν' ἀκούσεις νέα κι ἀνάκουστα κακά,
 ἔλα, φάνου,
 ὦ τοῦ ἀφέντη μας ἀφέντη βασιλιά,
 κι ὀλοτρόγυρα ἔχει ἀπλώσει μιά μαυρίλα
 σά θανάτου καταχνιά,
 γιατί ἡ νιότη μας, πατέρα,
 πάει, χάθηκε ὅλη πιά.
 μπρόβαλ', ἄκακε Δαριάνα βασιλέα.

Ἄχ, ἀλί μου, ἀλίμονό μου,
 ὦ πού τόσο ἔχουνε κλάψει ὄλ' οἱ λαοί σου

τή θανή σου,
 τί 'ναι, αφέντη, τί 'ναι, αφέντη, αυτή πού τώρα
 διπλή βρήκε συμφορά ὅλη τή χώρα ;
 πάει χάθηκε ὁ στρατός μας
 πάνε χάθηκαν τά τρισκαρμα καράβια,
 ξεκαράβια, ξεκαράβια !

ΤΡΙΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ

Ὡ μέσα στους πιστούς πιστοί καί τῆς δικῆς μου
 σύντροφοι νιότης, Πέρσες γηραλέοι, ποιός τάχα
 πόνος νά βρε τήν πόλη μου ; κλαίεται, χτυπιέται,
 καί ξεσκίζεται ἡ γῆς· στόν τάφο μου ἀποπάνω
 βλέποντας τή γυναίκα μου παίρνω ἕνα φόβο,
 κι εὐτύς μέ προθυμιά δέχτηκα τίς χοές τῆς.
 Μά καί σεῖς γύρω ἐδῶ στό μνημα μου θρηνεῖτε
 καί μέ στριγκόφωνα βουητά καί ψυχοξόρκια
 μέ κράζετε πονετικά· μά εἶναι καθόλου
 εὐκόλο τό ἔβγα κι οἱ θεοί τοῦ κάτω κόσμου
 νά παίρνουν πιό καλοῖ παρά νά δίνουν πίσω.
 Μά ἐγώ, χάρη στ' ἀξίωμα πού κρατῶ κοντά τους,
 ἦρθα· μά βιάσου, μή μοῦ βροῦν πώς θά' χω ἀργήσει·
 ποιά νέα βαραίνει συμφορά πάνω στους Πέρσες ;

ΧΟΡΟΣ

Δέν τολμῶ νά ὑψώσω μάτι,
 δέν τολμῶ ν' ἀνοίξω στόμα
 μπρός σου, ἀπ' τό ἀρχαῖο τό σέβας.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μ' ἀφοῦ βγήκα τραβηγμένος ἀπ' τούς θρήνους σου στό φῶς,
 σύντομα, μέ δίχως λόγια νά μακραίνεις περιττά,
 λέγε, τέλειων' ὅλα κι ἀφησ' τήν ντροπή πού μοῦ κρατᾶς.

ΧΟΡΟΣ

Τρέμω, πῶς νά σοῦ ὑπακούσω,
 πῶς ν' ἀνοίξω ἐμπρός σου στόμα
 γιά ὅσα κάλλιο μὴν τ' ἀκούσεις.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μ' ἀφοῦ ὁ ἀρχαῖος ἐσένα φόβος σοῦ ἀντιστέκει τῆς ψυχῆς,
 γηραλέα συντρόφισσά μου, ἐσύ γυναίκα ἀρχοντικιά,
 ἄφησ' πιά τά κλάματά σου καί τούς στεναγμούς σου αὐτοῦς
 κι ἔλα πέ μου μιάν ἀλήθεια· στους ἀνθρώπους συμφορές

πάντοτε μπορεί νά τύχουν καί τούς βρίσκουνε πολλά
κι ἀπ' τή θάλασσα βγαλμένα κι ἀπό τή στεριά κακά,
ὅσο θά μακρύνει ὁ δρόμος τῆς ζωῆς των καί πιό μπρός.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὡ ἐσύ, πού ὅλους τούς ἀνθρώπους πέρασες στήν εὐτυχία
μέ τήν ἀφταστή σου μοίρα, γιατί κι ὅσο ἤσουν στό φῶς,
ζηλευτός μέσα στους Πέρσες, τή ζωή σου ὡσάν θεός
πέρασες μακαρισμένα· μά καί τώρα πιό πολύ
σέ ζηλεύω, πού πρὶν τέτοιας συμφορᾶς ἄβυσσο ἰδεῖς,
πέθανες, Δαρεῖε· γιατί ἄκου μέ δυό λόγια νά σ' τά πῶ.
Πάει καί πάει ἡ δύναμη ὅλη τῶν Περσῶν, μπορεῖς νά πεῖς.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μέ ποιό τρόπο ; ἔπεσε ἀρρώστια ἢ ἀπό ἐμφύλιο σπαραγμό ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅχι· μά ὅλος στήν Ἀθήνα κοντά χάθηκε ὁ στρατός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καί ποιός, πέ μου, ἀπό τούς γιούς μου τόν ὀδήγαε κατά κεῖ ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὁ πολεμόχαρος ὁ Ξέρξης, πού ἄδειασ' ὅλη μας τή γῆ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καί πεζός ἢ μέ καράβια ρίχτηκε στήν τρέλα αὐτή ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί τά δυό μαζί· διπλό ἦταν μέτωπο διπλοῦ στρατοῦ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καί τή θάλασσα πῶς τόσος πεζός πέρασε στρατός ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόν πορθμό ἔξεψε τῆς Ἑλλῆς νά χει στρατά νά διαβεῖ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἐφτασε ὡς αὐτοῦ, νά κλείσει τό μεγάλο Βόσπορο ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἔτσι 'ναι· τό νοῦ του κάποιος θέβαια θ' ἄγγιξε θεός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Φοβερός θεός, ὀιμένα, πού τοῦ πήρε τά μυαλά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καί μπορεί νά δεῖς τί τέλος πού τοῦ φύλαγε κακό.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Τί ἔπαθαν λοιπόν πού τόσο νά στενάζετε γι' αὐτούς ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὁ χαμός τοῦ στόλου αἰτία νά χαθεῖ ἦταν κι ὁ στρατός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κι ἔτσι τέλεια ἀπ' τό κοντάρι πάει ὀλάκερος λαός ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόσο, πού ἄδεια ἀπ' ἄντρες ὅλα κλαίουν τὰ Σοῦσα καί θρηνοῦν.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κρίμας ὁ στρατός μας, ἡ ἄξια βοήθεια μας κι ἀπαντοχὴ !

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ὅλοι οἱ Βάκτριοι πᾶν, χαθῆκαν καί δέ θά'χει γέρους πιά.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄ, ὁ ταλαίπωρος, τί νιότη πόφθειρε συμμαχική !

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μόνος κι ἔρμος, λένε, ὁ Ξέρξης μ' ὄχι καί πολλούς μαζί –

ΔΑΡΕΙΟΣ

Πῶς καί ποῦ ἔχει καταντήσει ; νά'χει τάχα καί σωθεῖ ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μέ χαρά εἶδε τὰ γιοφύρια πού ἔζευαν τίς δυό στεριές.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κι εἶν' ἀλήθεια, νά'χει φτάσει στήν Ἀσία ἐδῶ γερός ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ναί, ὅλοι τό 'χουν αὐτό βέβαιο καί κανεῖς δέ λέει ἀλλιῶς.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄχ, τί γρήγορα τό τέλος ἦρθε τῶν χρησμών ! κι ὁ Δίας στοῦ ἴδιου τοῦ παιδιοῦ μου ἐπάνω τό κεφάλι ἔκαμε ἔτσι νά ξεσπάσουν οἱ μαντεῖες· καί γελιόμουν πάντα ἐγώ πῶς οἱ θεοί ἴσως ν' ἀφήναν χρόνια νά περνοῦσαν πρῖν. μά ὅταν ὁ ἄνθρωπος τὰ σπρώχνει, βάζει χέρι κι ὁ θεός. Τώρα φαίνεται ἔχει ἀνοίξει γιά ὅλους τούς δικούς πληγή συμφορῶν κι ἦτανε ὁ γιός μου, δίχως νά καλοσκεφτεῖ, μέσ στής νιότης του τή βράση, πού κατάφερε ὅλ' αὐτά· πού φαντάστηκε σά δούλο μέ ἀλυσίδες τόν ἱερό τόν Ἑλλησποντο νά τρέχει πῶς θά σταματοῦσε αὐτός, τό θεϊκό ρέμα τοῦ Βοσπόρου, καί ν' ἀλλάξει τή μορφή τοῦ πορθμοῦ καί βάζοντάς του σφυροχτύπητα δεσμά στρατ' ἀπέναντη ν' ἀνοίξει στό μεγάλο του στρατό· κι ἄνθρωπος αὐτός, πῶς ὅλους θά νικοῦσε τούς θεούς καί μαζί τόν Ποσειδῶνα, πίστεψε ὁ ἄμμαλος ! λοιπόν πῶς δὲν ἦταν τοῦ νοῦ βλάβη πού ἔπιασε τό γίγον αὐτή ; Μά φοβοῦμαι, ὁ ἄπειρος ὁ πλοῦτος, τόσων κόπων μου καρπός, μὴ γενεῖ ὅποιανοῦ προφτάσει ἀπ' τούς ἀνθρώπους ἀρπαγή.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τέτοια μάθαιν' ἀπό φίλους, πού'χε γύρω του κακοῦς ὁ ἀψύς Ξέρξης· καί τοῦ λέγαν πῶς ἐσύ πλοῦτο πολύ μάζεψες γιά τὰ παιδιά σου στούς πολέμους· ἐνῶ αὐτός μέσ στό σπίτι, ὄχι σάν ἄντρας, σέρνει μόνο τό σπαθί

καί καθόλου δέν αὐξάινει τοῦ πατέρα του τὸ βίος.
 Τέτοιους ντροπιασμούς ν' ἀκούει κάθε μέρα ἀπ' τούς κακοὺς
 φίλους, τὸ βάλε στό νοῦ του κι ἀποφάσισε κι αὐτὸς
 νά σηκώσει κατὰ πάνω στήν Ἑλλάδα τὸ στρατό.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Οἱ ἐργάτες εἶν' αὐτοὶ λοιπόν τῆς πιὸ μεγάλης
 κι ἀξέχαστης καταστροφῆς, πού τέτοια ὡς τώρα
 δέ ρήμαξε ποτέ τὴν πόλη αὐτὴ τῶν Σούσων,
 ἀπ' ὅταν παραχώρησεν ὁ Δίας πατέρας
 σ' ἓν ἄντρα τὸ προνόμιο αὐτό, νά ἐξουσιάζει
 ὀλόκληρη τὴν προβατόθροφον Ἀσία
 καί νά τὴν κυβερνά μέ τὸ σκῆπτρο στό χέρι.
 Τοῦ στρατοῦ πρῶτος βασιλιάς γένηκε ὁ Μῆδος,
 καί τὸ ἔργο του ἀποτέλειωσε κατόπι ὁ γιὸς του,
 γιὰτ' εἶχε στίς ὁρμές κυβερνήτη τὸ νοῦ του.
 Τρίτος ὁ Κύρος, βασιλιάς εὐτυχησμένος,
 πού χάρισεν εἰρήνην σ' ὅλους τούς λαοὺς του
 κι ἀκόμα τούς Λυδοὺς ὑπόταξε καί Φρύγες
 καί δάμασ' ὅλη μέ τὴ βιά τὴν Ἰωνία,
 γιὰτ' εἶχε γνώση κι ὁ θεὸς ἐχθρὸς δέν τοῦ ἦταν.
 Ὁ γιὸς τοῦ Κύρου ὁ τέταρτος ἦταν στρατάρχης,
 πέμπτος βασιλεψεν ὁ Μάρδης, τῆς πατρίδας
 καί τῶν ἀρχαίων τῶν θρόνων ντροπίασμα, ὡς πού μέσα
 στά παλάτια μέ δόλο ὁ ἄξιος ὁ Ἄρταφέρνης
 μ' ἄλλους μαζί τὸν σκότωσε πιστοὺς συντρόφους,
 πού αὐτὸ τὸ χρέος τούς ἐπεφτε. Κι ἐγὼ κατόπι,
 ἀφοῦ ὁ λαχνὸς μοῦ πέτυχε πού ἐπιθυμοῦσα,
 πολλοὺς πολέμους σήκωσα μέ στρατῶν πλήθη,
 δίχως ποτέ ἀφορμὴ τόσο κακοῦ νά γίνω
 στὴ χώρα μου· μά ὁ γιὸς μου ὁ Ξέρξης, σά νέος πού ναι,
 ἔχει μυαλά νεανικά καί δέ θυμᾶται
 τίς πατρικὲς παραγγελιὲς μου. Μά ἐσεῖς, φίλοι
 συνομήλικοι, ἔερετε καλά πῶς ὅλοι
 οἱ ἄλλοι μαζί, πού αὐτὸ ἀνεβήκαμε τὸ θρόνο,
 δέ θά βρεθεῖ τόσο κακὸ νά χομε κάμει.

ΧΟΡΟΣ

Λοιπόν, σέ ποιὸ συμπέρασμα τὰ λόγια αὐτά σου,
 βασιλέα Δαρεῖε, σταματοῦν ; πῶς θά μπορούσε
 κι ὕστερ' ἀκόμα ἀπ' ὅλα αὐτά γιὰ μᾶς τούς Πέρσες
 νά στρέψει πάλι στό καλύτερον ἢ τύχη ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄν πιά πολέμους δέν κινήσετε στὸν τόπο
 τῶν Ἑλλήνων, οὔτε κι ἂν πιότερο εἶναι ἀκόμα

τό μηδικό τό στράτευμα· γιατί τήν ἴδια
τή χώρα τους ἔχουν ἐκεῖνοι σύμμαχό τους.

ΧΟΡΟΣ

Τί θές νά πεις ; καί πῶς τήν ἔχουν σύμμαχό τους ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Τούς πάρα καί πολλούς σκοτώνει μέ τήν πείνα.

ΧΟΡΟΣ

Θά στείλωμ' ἐκλεχτό στρατό ελαφροζωσμένους.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μά οὐδέ κι αὐτός πόμεινε τώρα στήν Ἑλλάδα
τοῦ γυρισμοῦ του θενά βρεῖ τό δρόμο πίσω.

ΧΟΡΟΣ

Τί λές, λοιπόν, δέν πέρασ' ὅλος τῶν βαρβάρων
ὁ στρατός τόν Ἑλλήσποντο ἀπ' τήν Εὐρώπη ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ὅχι, μά λίγοι ἀπό πολλούς, ἄν κανεῖς πρέπει
στίς προφητείες τίς θεϊκές νά δίνει πίστη
βλέποντας ὅσα βγήκαν ὡς τά τῶρ' ἀλήθεια,
γιατί δέν ἀληθεύουν ἄλλες, κι ἄλλες ὄχι.
Κι ἄν ἔτσ' εἶναι, στηρίχτηκε σ' ἐλπίδες κούφιεσ
π' ἄφησ' ὁ Ξέρξης διαλεχτό στρατοῦ ἐκεῖ πλήθος
καί τώρα μένουν ὅπου ὁ Ἄσωπός ποτίζει
τόν κάμπο, θρέφοντας τή γῆ τῶν Βοιωτῶν του.
Κι ἐδῶ εἶναι ἡ πιό χειρότερη πού τούς προσμένει
νά πάθουν συμφορά, γιά τήν ἀποκοτιά τους
καί τ' ἄθεα τά φρονήματα· γιατί σάν ἦρθαν
στής Ἑλλάδας τή γῆ, δέν κρατήθηκαν, χέρι
στ' ἀγάλματα τῶν θεῶν ἱερόσυλο μὴ βάλουν
καί φωτιά στούς ναοούς· καί τώρα εἶν' οἱ βωμοί τους
ἀφανισμένοι καί συθέμελα ἀπ' τή ρίζα
τῶν θεῶν τ' ἅγια ἀνάκατα στή γῆ στρωμένα.
Ἄπ' ὅσα λοιπόν ἔπραξαν, ὄχι πιό λίγα
κακά παθαίνουν, κι ἄλλα μέλλονται, κι ἀκόμα
πάτο δέ βρῆκε ἡ συμφορά, μά ὅλο ἀνεβαίνει·
τόση σφαγή θενά γενεῖ κι αἱμάτου πήχτρα
στή γῆ τῶν Πλαταιῶν ἀπό τή δῶρια λόγχη,
πού ὡς τήν τρίτοσπαρτη γενιά τῶν νεκρῶν στοῖβες
ἄφωνα θενά λέν στά μάτια ὄσων τίς βλέπουν,
πῶς ἄνθρωπος θνητός δέν πρέπει νά τό παίρνει
ἀπάνω του παρά πολύ, γιατί ἡ περφάνια
μεστώνοντας καρποφοράει ὀλέθρου στάχυ,
ἀποῦθε ὁ πολυδάκρυτος τρυγιέται θέρος.

Τὴν τέτοια λοιπὸν βλέποντας τὴν πλερωμὴ τους,
 μὴν ξεχνάτε τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἑλλάδα
 κι ἄς μὴν καταφρονᾶ κανεὶς τ' ἀγαθὰ πόχει,
 μὴν πάει καὶ χάσει, ἄλλα ζηλεύοντας, τὸ βίῳ του,
 γιατί βαρὺς κριτῆς στέκει ἀπὸ πάνω ὁ Δίας
 πού τὴν ὑπέρμετρη ἔπαρση σκληρὰ κολάζει.
 Ἔσεῖς λοιπὸν, ἀφοῦ τοῦ λείπει ἐκείνου ἡ γνώση,
 στὰ σύγκαλά του φέρτε τον μὲ νουθεσίες,
 μὴν τὴν ἀντίθετη τύφλωση τοῦ νοῦ του ἀφήσει
 καὶ τὴ θρασιά του ἀποκοτιά. Μὰ ἐσὺ τοῦ Ξέρξη
 καλὴ γριά μάνα πῆγαινε ἀπὸ μέσα, πάρε
 τὴν πιὸ λαμπρὴ στολὴ νὰ ὑποδεχτεῖς τὸ γιὸ σου,
 γιατί ἓνα γύρω ἐπάνω του ξεσκλίδια ρεῦουν
 ἀπὸ τῆς συμφορᾶς τὸν πόνο ξεφτισμένα
 τῆς πολυξόμπλιαστης τὰ φάδια φορεσιᾶς του·
 καὶ σύ μὲ τὰ καλὰ σου λόγια ἡμέρωσέ τον,
 γιατί ἐσέ μόνο, ξέρω, θά δεχτεῖ ν' ἀκούσει.
 Μὰ τώρα ἐγὼ γυρνῶ κάτω στῆς γῆς τὰ σκότη·
 καὶ σεῖς, γερόντοι, χαιρετε καὶ μέσα ὠστόσο
 σ' αὐτές τίς συμφορές δίνετε τῆς ψυχῆς σας
 ὅση αναγάλλια ἢ πάσα μιά θά φέρνει μέρα·
 γιὰ τοὺς νεκροὺς τίποτα δὲ φελοῦν τὰ πλοῦτη.

ΧΟΡΟΣ

Ἄχ, πόσο ἀκούοντας σπάραξα τὰ ὅσα μᾶς βρῆκαν
 τωρινὰ πάθη κι ὅσα εἶναι νὰ ῥθοῦν ἀκόμα.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὦ μαύρη μοῖρα, πόσος μὲ γιομίζει πόνος
 νὰ βάζω αὐτὰ στό νοῦ μου τὰ κακά, μ' ἀπ' ὅλα
 μέ σκίζει ἐκεῖνο πιὸ πολὺ, ν' ἀκούω τὴν τόση
 τῆς φορεσιᾶς του καταφρόνια, πού σκεπάζει
 τοῦ γιοῦ μου τὸ κορμί· μὰ τώρα πάω νὰ πάρω
 στολὴ ἀπὸ μέσα, γιὰ νὰ δῶ πῶς τὸ παιδί μου
 θά ὑποδεχτῶ· γιατί ποτέ στῆ δυστυχία
 δέν θά προδῶσουμε ὅ,τι πιότερο ἀγαποῦμε.

ΧΟΡΟΣ

ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Ἄχ, τί μεγάλη, ἀλήθεια, κι ὁμορφὴ γιὰ μᾶς
 καλοκυβέρνητ' ἡ ζωὴ μας πού περνοῦσε,
 τότε πού ὁ γηραλέος ὁ βασιλιάς
 μέ χέρι παντοδύναμο καὶ μ' ἄκακῃ καρδιά

ὁ ἀνίκητος, ὁ ἰσόθεος
Δαρειῖος τῆ χώρα κυβερνοῦσε.

Καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα ξεσηκώναμε στρατοῦς
στόν κόσμο ξακουστούς, πού παίρναν
κι ἔριχναν κάτω κάστρα πυργωτά'
κι οἱ γυρισμοὶ ἀπ' τόν πόλεμο δίχως καμιά ζημιά
στά εὐτυχισμένα σπίτια μας
πίσω μέ δόξα καί τιμή μᾶς φέρναν.

Πόσες δέν πήρε ἐκεῖνος πολιτεῖες, χωρίς
τοῦ Ἄλη τό ρέμα νά περάσει
κι οὐδ' ἀπ' τά σπίτια του ἔξω νά βγεῖ,
καθώς τίς ποταμίσιες γύρω ἐκεῖ
στής λίμνης τῆς Στρυμόνιας τά νερά,
πού γειτονεύουν μέ τή Θράκη.

Κι ἐκεῖνες, πού ἔξω ἀπό τή λίμνη, κατά τή στεριά,
τριγύρω πύργοι δυνατοί τίς ζώνουν
ὑπάκουες ἦταν τοῦ δικοῦ μας βασιλιᾶ.
κι ὅσες γύρω στής Ἑλλης τὴν πλατιά ποριά,
κι ἡ Προποντίδα ὅλ' ἡ βαθύκορφη
καί τό στενό ἄνοιγμα τοῦ Πόντου.

Καί τά νησιά τά κυματοπερίβρεχτα
πού γύρ' ἀπό τόν πελαγίσιο κάβο
βρίσκονταν στή στεριά μας κοντινά
καθώς ἡ Λέσβο, ἡ Σάμο ἡ ἐλιόφυτη
Χιό, Πάρο, Νάξο, Μύκονο,
καί κολλητά στήν Τήνο ἡ Ἄντρο.

Κι ἀκόμα εἶχε δικές του μέσ στή θάλασσα
κι ἀπό τή μιά στεριά ὡς τὴν ἄλλη
τῆ Λῆμνο, Ρόδο, Κνίδο κι Ἴκαριά
τίς πολιτεῖες τῆς Κύπρος Πάφο, Σόλους καί
τῆ Σαλαμίνα, πού ἡ μητρόπολή της σήμερα
σ' αὐτούς τούς στεναγμούς μᾶς ἔχει βάλει.

Καί σῶν Ἑλλήνων τὴν Ἴωνική τῆ γῆ,
τίς πολυάνθρωπες καί πλούσιες πολιτεῖες
πού πήραμε, ἦταν ἡ βουλή του
μά εἶχανε δύναμη ἀκατάλυτη
κι οἱ ἄρματομάχοι οἱ ἄντρες του
κι οἱ μαζωχτοὶ ἀπ' ὀλοῦθ' ἐπίκουροί του.

ΕΞΟΔΟΣ

ΞΕΡΞΗΣ

Ὅιμέ !

Συμφορά μου, ὁ βαριόμοιρος ! τί ἴτανε
ἢ φριχτή κι ἢ πιό ἀπ' ὅλα ἀνεπάντεχη
συμφορά πού μοῦ σύντυχε ;
μέ ποιά ἀνήμερη μάνητα ὁ δαίμονας
σῶν Περσῶν τῆ γενιά πάνω χύμηξε !
Ὁ ἄθλιος τί νά γενῶ ; μοῦ κοπήκανε
γόνα κι ἡπάτα, πού εἶδα τῆς χώρας μου
τούς γερόντους αὐτούς, Ἄχ, δέν ἦτανε
θέ μου, μ' ὄλους τούς ἄλλους πού χάθηκαν
νά μέ σκέπαζε
τοῦ θανάτου κι ἐμένα ἢ μοῖρα !

ΧΟΡΟΣ

Ὅχ ἀλί, βασιλιά ! τρισαλί μου
ὁ γενναῖος μας στρατός κι ἡ Περσόνομη
τρανή δόξα καί ἡρώων τό καύχημα
πού τούς θέρισε
τό δρεπάνι τοῦ Χάροντα τώρα.
Θρηνεῖ ἡ χώρα τὰ νιάτα τοῦ τόπου της
πού μακέλειψ' ὁ Ξέρξης στοιβάζοντας
ἀπό Πέρσες τόν Ἄδη· κι ἀρίφνητοι
χαροκόποι, ὄλο τ' ἄνθος τῆς χώρας μας,
τοξομάχοι τρανοί, πλήθη ὀλόπικνα,
ἢ καλή ἀπαντοχή μας, ἀλίμονο,
χίλιοι μύριοι γιά πάντα χαθήκανε·
κι ἡ Ἀσία μαζί των στά γόνατα
θλιβερά καί βαριά,
βασιλιά μου, ἔχει γύρει.

ΞΕΡΞΗΣ

Κι εἶμ' ἐγώ – νά μέ κλαῖς
τόν τρισάθλιο – πού, ἀλίμονο,
γιά δυστυχία ἐγεννήθηκα
τῆς γενιᾶς καί τῆς χώρας μου.

ΧΟΡΟΣ

Κακόσυρτο ξεφωνητό,
κακομελέτητο σκοπό
Μαριανδυνοῦ θά βγάλω μοιρολόγου
μέσα στά δάκρυά μου πνιχτό
νά χαιρετήσω, ὀιμέ, τό γυρισμό σου.

ΞΕΡΞΗΣ

Κόψετε κλάμα κι ὄδυρμό
καί κακοβούητο στρίγκιασμα, ὀιμέ,
ἀφοῦ ἔτσι τώρα ἡ μοίρα μου
ἐνάντια ἔχει στραφεῖ γιά μέ.

ΧΟΡΟΣ

Θά σύρω, ναί, βαριόκλαυτο ὄδυρμό,
φόρο ἀξιο γιά τ' ἀνάκουσά μας πάθη,
πού πάνω μάς βαρέσανε στή θάλασσα
καί θρηνολόγος τῆς γενιᾶς καί χώρας μας
θά σκούζω βουτημένος μέσ στό δάκρυ.

ΞΕΡΞΗΣ

Τῶν Ἴώνων ἦταν πού μάς ἄρπαξε
τῶν Ἴώνων ὁ караβομάχος
ὁ Ἄρης, πού βάρυν' ἀπ' τό μέρος τους,
θερίζοντας τή μαύρη ἄπλα τῆς θάλασσας
καί τούς κατάρατους γιαλοῦς καί θράχους.

ΧΟΡΟΣ

Ἦχοι μου, σκούζω, μά ρωτῶ
γιά ὅλους νά μάθω, πού 'ν' οἱ τόσοι
οἱ φίλ' οἱ ἄλλοι ; πού οἱ πιστοί σου ἀκόλουθοι
ὁ Φαραντάκης, Σούσαντας
Πελάγωνας, Δοτάμης κι ὁ Ἀγδαβάτης,
Ψάμμης κι ὁ πού τ' Ἀγβάταν' ἄφησε
νά σ' ἀκλουθήσει Σουσιοκάνης ;

ΞΕΡΞΗΣ

Τούς ἄραχλους τούς ἄφησα,
ἀφοῦ ἀπό Τυριανή γαλέρα
βουλιάξανε, νά παραδέρνουνε
γύρω στής Σαλαμίνας τούς γιαλοῦς
χτυπώντας τήν τραχιά τήν ξέρα.

ΧΟΡΟΣ

Ἦχοι μου, πού 'ναι κι Φαρνοῦχος σου,
πού 'ν' ὁ γενναῖος ὁ Ἀριόμαρδος σου ;
πού κι ὁ Σευάκης βασιλιάς,
ὁ Λίλαιος, Ξακουστή γενιά,
ὁ Μέμφης, πού ὁ Ὑσταίχμας
Μασίστρας, Ἀρτεμβάρης, Θάρυθης,
σέ ρωτῶ πάλι, πές μας ;

ΞΕΡΞΗΣ

Ἦιμέ, ὀιμένα, τήν πανάρχαια
τή μισητήν Ἀθήνα ἦταν νά δοῦνε

κι ὄλοι τους τώρα μιά βουτιά,
 ἀλί μου, ἀλί μου, στή στεριά
 οἱ δόλιοι σπαρταροῦνε.

ΧΟΡΟΣ

Κι ἀκόμα καί τόν πάντα σου πιστό
 μέσ στούς πιστούς, τόν ὀφθαλμό σου,
 πού μύριους μύριους σοῦ μετροῦσε τό στρατό
 τόν Ἄλπιστο, τό γιό τοῦ Βαταβώχου,
 καί τό Σησάμα, τοῦ Μεγάβατου παιδί,
 τόν Πάρθο τό μεγάλο κι Ὀιβάρη
 τοὺς ἄφησες, τοὺς ἄφησες κι αὐτούς ἐκεῖ,
 ἀλί στούς δύστιχους, ἀλί,
 συμφορές πιό ἀπό συμφορές
 στούς ξακουστούς Πέρσες νά λές.

ΞΕΡΞΗΣ

Ὅχ, τί λαχτάρα καί καημό
 γιά τοὺς γενναίους μου τοὺς συντρόφους
 μοῦ ζωντανεύεις, ὅσο λές
 τ' ἀξέχαστα μαῦρα κακά !
 βογγάει μέσα μου ἡ καρδιά.

ΧΟΡΟΣ

Μ' ἀκόμα πόσους κι ἄλλους λαχταρῶ
 τόν π' ὀδηγοῦσε μύριους Μάρδους Ξάνθη
 καί τόν Ἀγχάρη καί τόν πολεμόχαρο
 Διάιξη καί τόν Ἀρσάμη
 τόν ἀρχικαθαλάρη,
 καί τό Δασδάκη καί τό Λύθιμνο,
 τόν Τόρμο τόν ἀχόρταγο στή μάχη.
 Χάνω τό νοῦ, χάνω τό νοῦ,
 πού γύρω ἀπό τό τροχόσυρτο
 κουβούκλι σου δέ σ' ἀκλουθοῦν.

ΞΕΡΞΗΣ

Πάνε χαθῆκαν ὄλ' αὐτοί, πού μοῦ ὀδηγοῦσαν τό στρατό.

ΧΟΡΟΣ

Πάνε χαθῆκαν, ὦ ντροπή, μέ θάνατο κακό.

ΞΕΡΞΗΣ

Ἄλί μου ἐγώ, ἀλί μου ἐγώ !

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί μου, ἀλί, ἀπό τό θεό
 τ' ἀνέλπιστο ἤβρε μας κακό.
 πῶς ξεχωρίζ' ἡ θεϊκιά
 κατάρα, φανερά !

ΞΕΡΞΗΣ

Πόσο μᾶς χτύπησε σκληρά για πάντα ή συμφορά !

ΧΟΡΟΣ

Μᾶς χτύπησε, φῶς φανερό.

ΞΕΡΞΗΣ

Μ' ἀνάκουστο ξολοθρεμό.

ΧΟΡΟΣ

Ἦώρα κακιά τὰ Ἴωνικά
σκαριά ἀντικρίσαμε σκαριά
καί βγήκε ὁ πόλεμος κακός
στό γένος τῶν Περσῶν.

ΞΕΡΞΗΣ

Πῶς ὄχι ; ὦ χτύπημα βαρύ,
τόσος στρατός νά μου χαθεῖ !

ΧΟΡΟΣ

Τί δέν ἐχάθη ἀπ' τήν πολλή
τή δύναμη τήν Περσική ;

ΞΕΡΞΗΣ

Βλέπεις τί μένει τώρα πιά
ἀπ' τή δική μου ἀρματωσιά.

ΞΕΡΞΗΣ

Τό βλέπω, βλέπω, ναί !

ΞΕΡΞΗΣ

Καί τή σαίτοδόχ' αὐτή –

ΧΟΡΟΣ

Τί λές ἀκόμα ἔχει σωθεῖ ;

ΞΕΡΞΗΣ

Τή βελοθήκη μοναχή.

ΧΟΡΟΣ

Καί πάρα λίγα ἀπό πολλά.

ΞΕΡΞΗΣ

Χάθηκε κάθε ἀπαντοχή.

ΧΟΡΟΣ

Ἄχ, τῶν Ἴωνων ὁ στρατός
δέν φεύγει στόν ἐχθρόν ἐμπρός.

ΞΕΡΞΗΣ

Γενναῖος, ἀλήθεια, μά κακό
τέτοιο δέν ἐλπίζα νά δῶ.

ΧΟΡΟΣ

Θέλεις νά πεις γιά τό φευγιό
τοῦ τόσοσ πληθους караβιών ;

ΞΕΡΞΗΣ

Πόσχις' ἀπάνω μου κι αὐτά
τά ρούχα ἀπό τή συμφορά.

ΧΟΡΟΣ

Τό βλέπω. βλέπω. ναι !

ΞΕΡΞΗΣ

Ὅσο νά κλάψεις λίγο 'ναι.

ΧΟΡΟΣ

Διπλά κακά καί τριδιπλά.

ΞΕΡΞΗΣ

Λύπη σ' ἐμᾶς, τοῦ ἔχτροῦ χαρά.

ΧΟΡΟΣ

Καί μᾶς κοπήκαν τά φτερά·

ΞΕΡΞΗΣ

Πάει μου ἡ κάθε συνοδειά.

ΧΟΡΟΣ

Πού τούς δικούς μας, τρισαλιά,
βρῆκε στό κύμα ὦρα κακιά.

ΞΕΡΞΗΣ

Κλαῖε καί κλαῖε τά πάθη μου καί μέσα ἔρχου μαζί.

ΧΟΡΟΣ

ὦ πάθος, πάθος, τρισαλί !

ΧΟΡΟΣ

Ἄπ' ἄθλιους σ' ἄθλιους, δόσιμο κακό.

ΞΕΡΞΗΣ

Ξεφώνισε μέ σπαραχτή μαζί φωνή
ἀλί καί τρισαλί.

ΧΟΡΟΣ

Βαριά 'ναι, ἀλήθεια, ἡ συμφορά,
μά κι αὐτό πάρα μέ πονεῖ.

ΞΕΡΞΗΣ

Σπάραζε, δέρνου, στέναζε γιά χάρη μου.

ΧΟΡΟΣ

Θρηνώ μέ πόνο καί καημό.

ΞΕΡΞΗΣ

Κι ἀντίφωνο στούς θρήνους μου κόψε στριγκό βουητό.

ΧΟΡΟΣ

Δέ λείπει, ἀφέντη, ἡ ἀφορμή.

ΞΕΡΞΗΣ

Ξεφώνισε πιά σπαραχτά λοιπόν καί πιά ψηλά.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί καί τρισαλί !
 κι ἄθλια θά σμίξουν θλιθερά
 δερνοχτυπήματα ξανά.

ΞΕΡΞΗΣ

Χτύπα τά στήθια καί οὐρλιαχτό χούγιαξε Μυσιανό.

ΧΟΡΟΣ

ὦ πόνοι, ὦ συμφορά !

ΞΕΡΞΗΣ

Καί τό λευκό τό γέني σου τράβα τό μαδιστό.

ΧΟΡΟΣ

Σύρριζα νά, σύρριζα νά.

ΞΕΡΞΗΣ

Καί κόψε ὀξιά ξανά στριγκιά.

ΧΟΡΟΣ

Κι αὐτό θά κάμω, νά !

ΞΕΡΞΗΣ

Σκίζε τά ροῦχ' ἀπάνω σου μέ χέρια ἀψά.

ΧΟΡΟΣ

ὦ πόνοι, ὦ συμφορά !

ΞΕΡΞΗΣ

Καί τό στρατό μας κλαίοντας τράβα σου τά μαλλιά.

ΧΟΡΟΣ

Σύρριζα νά, σύρριζα νά !

ΞΕΡΞΗΣ

Κι ἄς ρέουν τά μάτια σου ρονιά.

ΧΟΡΟΣ

Μέ πλημμυροῦνε, νά·

ΞΕΡΞΗΣ

Ἄντίφωνο στούς θρήνους μου κόψε στριγκό βουητό.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί καί τρισαλί !

ΞΕΡΞΗΣ

Καί στά παλάτια σύρετε μέ θρήνο κι ἀναστεναγμό.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί καί τρισαλίμονό μου ἐγώ!

ΞΕΡΞΗΣ

Μέσα στήν πόλη, ὄχοῦ βοή !

ΧΟΡΟΣ

Ἀλήθεια, θρήνος καί βοή.

ΞΕΡΞΗΣ

Σκούζετε, θλιβερή πομπή.

ΧΟΡΟΣ

Ὅχου, κακοπερπάτητη γῆ τῆς Περσίας γῆ !

ΞΕΡΞΗΣ

Ὅχου γι' αὐτούς πού χάθηκαν στά τρίσκαρμα σκαριά.

ΧΟΡΟΣ

Καί σένα τώρα προβοδῶ μέ κακοθρήνητα γουητά !

Β΄

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΩΜΩΔΙΑ

Ἄν ἦταν δυνατό νά φανταστοῦμε ἕναν ἀρχαῖο Ἰθηναῖο τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα νά ζεῖ ἀνάμεσά μας καί ἀποφασίζαμε νά τόν διασχεδάσουμε πηγαίνοντάς τον στό θέατρο, γιά νά ἰδεῖ κάτι ἀνάλογο μέ τήν κωμωδία τῆς ἐποχῆς του, δέ θά ἔπρεπε νά τόν ὀδηγήσουμε στήν παράσταση μιᾶς σημερινῆς κωμωδίας. Γιατί ἡ σημερινή κωμωδία ἔχει μακρινό τῆς πρόγονο τή «νέα» πού λέμε ἑλληνική κωμωδία τοῦ 4ου καί τοῦ 3ου π.Χ. αἰώνα, αὐτή ὁμως, ὅσο καί νά φανεῖ παράξενο, χρωστάει πιά πολλά στήν τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη παρά στήν ἀρχαία κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη καί τόν ἄλλων ὁμοτέχων του. Μόνο ἂν ὀδηγοῦσαμε τόν παλιό Ἰθηναῖο σέ μιᾶ ἐπιθεώρηση, μόνο ἐκεῖ θά ἔδρισκε ἴσως κάτι ἀπό τόν ἄερα τῆς κωμωδίας τοῦ 5ου αἰώνα, μέ τήν ἐπίκαιρη πολιτική σάτιρα, τά ἀνοιχτά πειράγματα καί τό χαλαρό δέσιμο τόν σκηνῶν μεταξῦ τους.

Ἀντίστοιχα, ὁ σημερινός θεατής δέν μπορεῖ νά μπεῖ εὐκόλα στό νόημα μιᾶς ἀρχαίας ἀτιτικῆς κωμωδίας. Πολλά ἀπό τά στοιχεῖα τῆς εἶναι ἀνάγκη νά ἐξηγηθοῦν πῶς ἀναπτύχτηκαν καί πῶς σιγά σιγά συγχωνεύτηκαν σ' ἕνα σύνολο. Ἄν ἐξαιρέσουμε τό ἔργο τοῦ Πίνδαρου, δέν ὑπάρχει, νομίζω, ἄλλο ἀρχαῖο λογοτεχνικό εἶδος πού νά ἔχει περισσότερο τήν ἀνάγκη τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, γιά νά κατανοηθεῖ, ἀπό τήν ἀρχαία κωμωδία. Ἄς ἐξετάσουμε τή γένεση καί τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀρχαίας κωμωδίας.

Ὅπως ὁ Παρθενώνας συνδυάζει τόν ἰωνικό μέ τό δωρικό ρυθμό, ὅπως ἡ τραγωδία ἀπαρτίστηκε ἀπό τό δωρικό χορικό καί τόν ἰωνικό διάλογο, ἔτσι καί ἡ ἀρχαία κωμωδία, γιά νά ὀλοκληρωθεῖ, χρειάστηκε νά συγκεράσει στοιχεῖα δωρικά καί ἰωνικά, κι ἄς εἶναι καθαρό κι αὐτή ἀτιτικό δημιούργημα. Ἀπό τά κριότερα χαρακτηριστικά τῆς, τήν ἀτύλωση ὁμολογία καί τήν ἀνίληη σάτιρα σύγχρονων γνωστών προσώπων, τό πρῶτο ἀρτήθηκε ἀπό τίς αὐτοσχέδιες κωμικές παραστάσεις τῶν Δωριέων, τό δεύτερο, ἡ προσωπική σάτιρα, τό «ἰαμβίζειν», ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, εἶναι στοιχεῖο καθαρά ἰωνικό· δέν ἔχομε παρά νά θυμηθοῦμε τούς ἰάμβους τοῦ Ἀρχίλοχου.

Κωμωδία είναι ή ώδή, τό τραγούδι τού κώμου. Κώμος στήν Ἀθήνα σημαίνει ἀρχικά μιὰ συντροφιά ἀπό ἄντρες, πού ὕστερα ἀπό γλέντι τριγυροῦν στούς δρόμους, ὄχι καί πολύ νηφάλιοι, τραγουδώντας, χειρονομώντας, πειράζοντας τούς διαβάτες καί συχνά λέγοντας πράγματα ὄχι καί πολύ κατάλληλα, γιά νά τ' ἀκούσουν τ' αὐτιά μιᾶς κοπέλας. Αὐτός ὁ χορός τῶν ἀντρῶν πού «κωμάζει», γλεντάει, ἀποτέλεσε τόν πυρήνα τῆς κωμωδίας. Τόν 6ο π.Χ. αἰώνα συνδέθηκε στήν Ἀττική μέ τό Διόνυσο κι ἔτσι παρουσιάζεται στίς γιορτές τοῦ θεοῦ, συχνά μασκαρεμένος σέ διάφορα ζῶα, σέ κατσίκες, διατράχους, μέλισσες, σφήκες, μερμήγκια, ἀκόμα καί σέ πουλιά καί σέ ψάρια.

Μέ κέντρο τά αὐτοσχέδια στήν ἀρχή τραγούδια τῶν χορευτῶν αὐτῶν, τούς ὄχι καί πολύ σεμνοῦς χορούς τους καί τά ἀνοιχτά πειράγματά τους σχηματίζεται σιγά σιγά ή ἀρχαία κωμωδία, ἀφομοιώνοντας καί ἄλλα στοιχεία ὥσπου νά πάρει τήν ὀριστική της μορφή. Ἐνα ἀπό τά πιό παλιά στοιχεία τῆς εἶναι ή πα ρ α ὀ σ η. Ὁ χορός στήν ἀρχή τῆς παράστασης, συνοδευμένος ἀπό τόν ἴδιο τόν ποιητή, «παρέβαινε πρὸς τόν δῆμον», παρουσιάζόταν δηλαδή μπροστά στό λαό τῆς Ἀθήνας πού παρακολουθοῦσε τήν παράσταση· ἐκεῖ ὁ ποιητής μιλοῦσε ἀπευθείας στό κοινό, γιά νά τοῦ συστηθεῖ· ἔπειτα ὁ χορός ἔψαλλε μιὰ ὠδή, γιά νά τιμήσει κάποιο θεό, κι ἀκόμα ἔλεγε διάφορα πειράγματα γιά παρόντες καί ἀπόντες συντοπίτες.

Μέ τόν κῶμο συνδέθηκε πολύ νωρίς κι ἕνα ἄλλο στοιχεῖο, ὁ ἀ γ ῶ ν α ς. Ἡ κωμωδία τόν δανείστηκε, φαίνεται, ἀπό τοῦ Ἐπίχαρμου τά «δράματα», ὅπως λέγονταν τότε, τίς κωμωδίες, θά λέγαμε ἐμεῖς σήμερα. Ὁ Ἐπίχαρμος ἦταν Δωριέας καί καταγόταν ἀπό τά Μέγαρα τῆς Σικελίας. Στόν ἀγῶνα παρουσιάζονται δύο πρόσωπα, πολλές φορές ἀλληγορικά ή καί ὁ χορός μοιρασμένος σέ δύο, νά συζητοῦν μαλώνοντας γιά τό ποιός ἀπό τούς δύο ἔχει δίκιο σ' ἕνα ζήτημα, ποιός εἶναι καλύτερος κτλ. Ἔτσι στούς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνη μαλώνει ὁ Αἰσχύλος μέ τόν Εὐριπίδη, ποιός εἶναι ἀνώτερος τραγικός ποιητής. Σέ μιὰ κωμωδία τοῦ Ἐπίχαρμου μάλωναν ή Γῆ καί ή Θάλασσα, ποιὰ εἶναι περισσότερο ὠφέλιμη στόν ἄνθρωπο.

Τό τρίτο στοιχεῖο, αὐτό ἐξάπαντος δωρικό, παρμένο ἀπό τίς δωρικές λαϊκές παραστάσεις, εἶναι οἱ ἠθοποιοί. Οἱ ἠθοποιοί τῆς κωμωδίας ἔχουν κωμικά φουσκωμένες κοιλιές καί ὀπίσθια καί φοροῦν μάσκες κωμικές καί φαλλό. Ὁ φαλλός εἶχε ἀρχικά μαγική - θρησκευτική σημασία καί συμβόλιζε τή γονιμότητα. Τόν περιέφεραν ὀμάδες «κωμαζόντων» ὑμνώντας τή δύναμή του μέ αὐτοσχέδια τραγούδια – τά περιφῆμα φ α λ λ ι κ ἄ. Ἀργότερα συνδέθηκε μέ τό Διόνυσο· οἱ ἠθοποιοί τῆς κωμωδίας μέ τό νά τόν φοροῦν

ἔδειχναν πὼς ἀνήκουν στοῦ θίασο τοῦ θεοῦ. Ἐπὶ τὴν ἄλλη, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἓνα τέτοιο σύμβολο τόνιζε τὸ κωμικὸ στοιχεῖο στὴν ἐμφάνισή τους, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ μάσκες καὶ τὰ φουσκωμένα ὀπίσθια, καὶ ἔδειχνε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ ποιά σφαῖρα θ' ἀντλοῦσαν τ' ἀστεία τους.

Ποιὸ τὸ ἔργο τῶν ἠθοποιῶν αὐτῶν στὴν πρωταρχικὴ, μισοαντισχέδια κωμωδία; Ὑστερα ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ χοροῦ καὶ τὸν ἀγῶνα, οἱ ἠθοποιοὶ ἔπαιζαν διάφορες κωμικὲς σκηνές, χωρὶς μεγάλη σχέση μετὰ τὰ προηγούμενα, μετὰ ἀτέλειωτους καθ' ἑαυτοὺς, ὅπου οἱ θεοὶ καὶ θεομορφωμένες ἀφθονοῦσαν καὶ συχνὰ ἔπεφτε ξύλο ὄχι λίγο. Ἡ κωμωδία τελειώνει τότε κατὰ κανόνα μ' ἓνα γέλιτο.

Πολλὴ ὥρα δὲν κρατοῦσε, βέβαια, μιὰ τέτοια κωμωδία· ἀναφέρονται ἔργα, κάπως νεώτερα μάλιστα, μετὰ 300 μόνον στίχους. Οὔτε καὶ μεγάλη ἐνότητα εἶχε. Αὐτὸ πού γύρευαν οἱ ποιητὲς τῆς ἦταν ὄχι τόσο νὰ δώσουν ἓνα σφιχτὰ δεμένο καὶ καλὰ ἀρχιτεκτονημένο σύνολο· πιὸ πολὺ νὰ ἐπινοήσουν σκηνές ὅσο γίνεται πιὸ φανταστικὲς καὶ διασκεδαστικὲς. Σκοπὸς τους ἦταν νὰ προκαλέσουν τὸ πλατὺ γέλιο τῶν ἀκροατῶν, λυτρώνοντάς τους ἀπὸ τίς θλίψεις καὶ τίς ἔγνοιες τῆς καθημερινῆς ζωῆς· «ἔχει δὲ ἡ κωμωδία μητέρα τὸν γέλωτα», λέει κάποιος ἀρχαῖος κριτικὸς. Τοὺς ἀρέσει νὰ περιγράφουν μετὰ κάθε λεπτομέρεια τὰ παλιὰ εὐτυχημένα χρόνια, τότε πού βασίλευε ὁ Κρόνος, πρὶν ἀπὸ τὸ Δία, τότε πού δέναν τοὺς σκύλους μετὰ τὰ λουκάνικα καὶ τὰ τραπέζια στρώνονταν μόνον οἱ θεοὶ καὶ τὰ φαγάκια φῦτρωναν στὰ δέντρα καὶ ἅμα περνοῦσαν, πετοῦσαν στὸ στόμα σου παρακαλῶντάς σε νὰ τὰ φᾶς. Κατεβάζουν τοὺς ἥρωές τους δίχως δυσκολία στὸν Ἄδη ἢ τοὺς ἀνεβάζουν στὸν οὐρανὸ, καθάλα στὰ πιὸ ἀπίθανα ζῶα· ἀνεβάζουν ἀπὸ τὸν Κάτω Κόσμο πεθαμένους, παρουσιάζουν ἀκόμα πληθῆος ἀλληγορικὰ πρόσωπα.

Ἐνα παράδειγμα, ἂν καὶ κάπως νεώτερο, γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν ἀλληγορικῶν προσώπων: Ὁ κωμικὸς Κρατῖνός, πειραγμένος ἀπὸ τὸν ἀντίπαλό του τὸν Ἀριστοφάνη, πού στοὺς «Ἰπλεῖς» του εἶχε μιλήσει γι' αὐτὸν σὰν γιὰ μιὰ περασμένη πιά δόξα τῆς κωμικῆς τέχνης, τόσο γέρος πού ἦταν καὶ ἔκδοτος στοῦ κρασί, δὲ δίστασε νὰ διακωμωδήσει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του παρουσιάζοντάς τον πάνω στὴν κωμικὴ σκηνή, νὰ ἔχει γυναῖκα του στεφανωτικὴ τὴν Κωμωδία καὶ φιλενάδα του τὴ Μέθη. Τὸ ἔργο δὲ μᾶς σώζεται· σκεφτεῖτε ὅμως τὴν πρωτοτυπία τῆς ἐπινοήσεως καὶ τὴν κωμικότητα μιᾶς σκηνῆς, ὅπου ἡ νόμιμη γυναῖκα καὶ ἡ παράνομη, ἡ κυρία Κωμωδία καὶ ἡ δεσποινὶς Μέθη, θά τραβολογοῦσαν τὸ γερο-Κρατῖνο, ποιά θά τὸν πάρει μετὰ τὸ μέρος τῆς.

Ἐπὶ τὰ 486 π.Χ. ἡ κωμωδία ἔχει γίνῃ ἐπίσημα δεκτὴ στὰ Μεγάλια Δι-

ονύσια. Ὑστερα ἀπό σαράντα χρόνια ἔγινε καί στά Ἀθήναια ἐπίσημὰ δεκτὴ. Πρωτύτερα οἱ κωμωδίες παιζόνταν στή γιορτὴ αὐτὴ ἀπὸ ἐθελοντές. Ἀπὸ τίς χρονολογίες αὐτές ὁ ἐπώνυμος ἄρχοντας ἢ ὁ βασιλεὺς ὀρίζαν σέ κάθε γιορτὴ τοὺς χορηγοὺς, πού θά πλήρωναν τὰ ἔξοδα τῆς ἐτοιμασίας τοῦ χοροῦ γιὰ πέντε κωμωδίες· ὀρίζαν ἀκόμα καί βραβεῖα γιὰ τίς καλύτερες. Ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια, καθὼς πιά θροισκόμαστε στή μεγάλη ἀκμὴ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ἡ κωμωδία φτάνει στήν τελειώσή της. Στὰ χέρια ποιητῶν πολὺ μεγάλων, ὅπως ὁ Κρατίνος, ὁ Ἀριστοφάνης καί ὁ Εὐπολις, καί ἐπιρρεασμένη εὐεργετικά ἀπὸ τὴ σύγχρονη τῆς τραγωδία, ἡ κωμωδία ἀποκτᾷ ἐνότητα καί ἔκταση μεγαλύτερη. Ἡ παράδοση μεταφέρεται τώρα στή μέση τοῦ ἔργου, κρατιέται ὁμως πάντα ἄσχετη μὲ τὴν ὑπόθεσή του. Σ' αὐτὴ θρῖσκει τώρα συχνά ὁ χορὸς τὴν εὐκαιρία νά παινεύσει τὴν τέχνη τοῦ ποιητῆ, νά κατηγορήσει τοὺς ὁμότεχνούς του, ὅτι δέν ἀξίζουν ἢ ὅτι ἔκλεψαν δικὰ του ἐπινοήματα, νά παραπονεθεῖ γιατί στήν προηγούμενη γιορτὴ δέν ἔδωσαν σ' αὐτὸν τὸ βραβεῖο νά τὰ δώσει μὲ τοὺς πολιτικούς κ.ἄ.π. Ἡ ὁμολογία ἔχει περιοριστεῖ κάπως, καθόλου ὁμως ἡ προσωπικὴ σάτιρα· ἀπεναντίας αὐτὴ ἔχει δυναμώσει καί ἀπλώσει σέ ὅλα τὰ μέρη τῆς κωμωδίας.

Ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία εἶχε δώσει στήν κωμωδία τὸ δικαίωμα τῆς παρρησίας, τὸ δικαίωμα νά τὰ λέει ὅλα, χωρὶς νά φοδᾶται ὁ ποιητὴς τῆς μῆπως τὸν καταγγείλουν γιὰ συκοφαντία καί ἐξέθροιση, ἔτσι πού τὸν προστάτενε ὁ ἱερός νόμος τοῦ θεοῦ Διονύσου. Θά πηγαίναμε μακριά, ἂν ζητούσαμε νά μελετήσουμε τοὺς κοινωνικούς καί πολιτικούς ὅρους πού δοήθησαν στοὺς νά πάρει ἡ κωμωδία μιὰ τέτοια ἐλευθερία. Ἐνα εἶναι δέδαιο : ὅσο κι ἂν προσπάθησαν οἱ πολιτικοὶ νά σταματήσουν τὸ κακό, τὸ ὀνομαστὶ κωμωδεῖν, τὸ νά διασύρει δηλαδή ἡ κωμωδία ὄχι μόνον τὴ δημόσια, ἀλλὰ καί τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ κάθε πολίτη μὲ τ' ὄνομά του, ἔμεινε ἀπόλυτο δικαίωμά της, καί μόλις στοὺς τέλος τοῦ 5ου αἰώνα, ὅταν πιά ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία εἶχε γονατίσει ὕστερα ἀπὸ τὴν ἥττα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὸ ὀνομαστὶ κωμωδεῖν λιγοστεύει στοὺς ἐλάχιστο, γιὰ νά χαθεῖ ἐντελῶς ἀργότερα.

Τί ἀπὸ τίς κακίες καί τίς ἀδυναμίες πού ἀποδίδει ἡ κωμωδία στὰ θύματα της εἶναι ἀληθινὸ καί τί ψεύτικο, δέν μποροῦμε πάντα νά τὸ ξεχωρίσουμε σήμερα. Τὸ δέδαιο εἶναι πῶς στήν προσωπικὴ σάτιρα, πού ἀρχικά δέν εἶχε ἄλλο σκοπὸ ἀπὸ τὸ νά διασκεδάζει τὸ ἀκροατήριον, στὰ χρόνια τῶν τριῶν μεγάλων κωμικῶν δοκιμάζον νά δώσουν ἕνα κάπως σοδαρότερον νόημα.

Ἀπὸ τὴν τραγωδία δὲ διδάχτηκε ἡ κωμωδία τὴν ἐνότητα τοῦ μύθου

μόνο· ούτε θα εξαντλούσαμε την επίδραση της τραγωδίας πάνω στην ζωμοδία, αν αναφέραμε ορισμένες τεχνικές λεπτομέρειες που πήρε ή δεύτερη από την πρώτη. Πιο μεγάλη σημασία από όλα αυτά έχει το ότι η ζωμοδία ξεχεται σιγά σιγά στην επίγνωση πως η αποστολή της είναι παράλληλη με της τραγωδίας, να δοηθεί δηλαδή κι αυτή στην προκοπή της πολιτείας με τό να χτυπάει κάθε παρανομία και κακία. Τερός είναι και της ζωμοδίας ο χορός και το χορός του είναι «χρηστά τη πόλει συμπαραναίν και διδάσσειν». Δέν το φτάνει πιά να είναι μόνο «χαρίεις», να δίνει δηλαδή μόνο εύχαρίστηση με τά άστειά του· θέλει να είναι και ωφέλιμος. Δημόσια μάστιγα, όπως ρητά λέγεται, θέλει να είναι, για να τιμωρεί τους κακούς πολίτες. Το «παιδεύει ανθρώπους και δελτίους άπεργάζεσθαι», τό να μορφώνει τους ανθρώπους και να τους κάνει καλύτερους, δέ μένει προνόμιο της τραγωδίας· μιά τέτοια άποστολή διεκδικεί τώρα και η ζωμοδία.

Έτσι, ο ζωμικός ποιητής καταλιάνεται να κρίνει όλα τά σημαντικά και άσημάντα πρόσωπα του καιρού του, πίο πολύ τους πολιτικούς, αλλά και τους στρατηγούς, τους φιλόσοφους, τους ρήτορες, τους μάνηδες, τους ποιητές, τους μουσικούς. Άζομα παίρνει θέση άπέναντι σε κάθε σοδαρό πολιτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό, ήθικό κ.λπ. πρόδλημα της έποχής του.

Ο Άριστοφάνης και ο Εϋπολις αρχίζουν τη συγγραφική τους δράση γύρω στα 430 π.Χ., μιά γενιά πίο παλιός είναι ο Κρατίνος. Είναι τά πίο δοξασμένα, μά και πίο ταραγμένα χρόνια της άθηναικής δημοκρατίας, στην άρχή με τό μεγάλο Περικλή προστάτη του δήμου, έπειτα με τους διάφορους δημαγωγούς μέσα στις περιπέτειες του τελοπονησιακού πολέμου. Είναι τά χρόνια που οι σοφιστές πλημμυρίζουν την Άθήνα, άπαρηγές της παλιάς παράδοσης και διαλλαγήτες μιάς καινούριας σοφίας. Είναι τά χρόνια που ο Εϋριπίδης κατεδάζει τους παλιούς τιμημένους ήρωες του μύθου στο έπίπεδο των κοινών ανθρώπων, όλο λάθη και μικρότητες. Φιλοσοφία, ποίηση, μουσική - όλα αφήνουν τους παλιούς δοκιμασμένους δρόμους και παιεύουν ν' άνοίξουν καινούριους.

Άπέναντι σε όλη αυτή την άνανεωτική και καταλυτική κίνηση θ' αντιταχτεί η ζωμοδία. Θα υπερασπιστεί με πείσμα τά παλιά ιδανικά και θα χτυπήσει δίχως έλεος τους έμπροσώπους κάθε νεωτερισμού. Θα πάρει συντηρητική στάση στο πρόδλημα της παιδείας, της ποίησης, της μουσικής, άζομα θα χτυπήσει τους φιλοπόλεμους και θα προπαγανδίσει για την ειρήνη με τους Σπαρτιάτες. Άν τά όπλα της ζωμοδίας δένείναι πάντα τίμια, αυτό δέν έχει σημασία, όταν πολεμάς με τη σάτιρα. Ποιός ζωμικός, όσο και να ζολακεύεται να πιστεύει πως η σάτιρά του έχει μορφωτικούς σκοπούς, διατάζει ποτέ να φτάσει στην υπερόδλή ή και στο ψέμα, όταν νιώθει πως με

τόν τρόπο αυτό θά διασύρει πιό πολύ τόν αντίπαλο καί θά προκαλέσει πιό άφθονο τό γέλιο τών άκροατῶν του ;

Συνηθίζου νά πιστεϋουν πώς οί ποιητές τῆς αρχαίας κωμωδίας άνήκουν στούς αντιδραστικούς άριστοκρατικούς κύκλους τῆς Ἀθήνας, πού αντιπολιτεύονταν τήν άκρατη δημοκρατία τοῦ καιροῦ τους καί πολεμοῦσαν κάθε νεωτερισμό πού κατάστρεφε τήν παλιά τάξη. Ἄν κρίνουμε άπό τά κείμενα τῶν κωμικῶν, ἡ κρίση αὐτή εἶναι βέβαια άπόλυτα σωστή. Τό ζήτημα όμως άπαιτεῖ κάπως βαθύτερη εξέταση· γιατί εἶναι φυσικό νά ρωτηθεῖ κανεῖς : Καλά, μέσα σέ τόσοις κωμικούς ποιητές δέ δρέθηκαν μερικοί, πού νά ἔχουν δημοκρατικά φρονήματα ; Τό άντερώτημα εἶναι : καί τί δουλειά θά ἔπρεπε ὁ κωμικός νά κάνει, γιά νά τόν πιστέψουμε δημοκρατικό ; Νά ἐπαινεῖ τή δημοκρατία τῆς ἐποχῆς του καί τοὺς ἡγέτες τῆς ; Μά τῆς κωμικῆς τέχνης ἔργο εἶναι νά προκαλεῖ τό γέλιο κοροϊδεύοντας, ὄχι νά σοβαρολογεῖ ἐπαινώντας. Νά χτυπήσει πάλι τοὺς αντιδραστικούς άριστοκράτες ; Μά αὐτοί ἦταν άπό πολλά χρόνια τώρα ἔξω άπό τήν ἐξουσία. Τί νόημα ἔχει νά χτυπᾷς αὐτόν πού κείτεται δίχως δύναμη ; Καί τί ενδιαφέρον μπορεῖ νά γεννήσει μιά σάτιρα ἀνεπίκαιρη, πού ἀναφέρεται εἴτε σέ καιροὺς περασμένους εἴτε σέ καταστάσεις ἀνύπαρχτες ; Τό ἴδιο ἀνεπίκαιρο καί δίχως ενδιαφέρον θά ἦταν, ἂν οί κωμικοί τά ἔβδαν μέ τίς παλιές ιδέες, γιά νά ὑποστηρίξουν τά καινούρια πνευματικά κινήματα στή φιλοσοφία, στήν ἐκπαίδευση, στήν ποίηση, στή μουσική. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε, μέσα στά ἄλλα, πώς τό καινούριο δίνει πολύ πιό πρόσφορο ἔδαφος γιά σάτιρα παρά τό παλιό καί καθιερωμένο.

Μέ δυό λόγια : οί κωμικοί ἀνήκουν πάντα στήν αντιπολίτευση, ἀκριβῶς γιατί εἶναι κωμικοί. Ἄφου τήν ἐποχή πού ἐξετάζομε ἐπικρατοῦσε ἡ δημοκρατία καί, στό πνευματικό πεδίο, οί νεωτεριστικές τάσεις, φυσικό ἦταν αὐτά νά κοροϊδέψουν. Ἄλλιῶς θά ἔπρεπε νά γίνουν ποιητές ἐγκωμίων, ὕμνογράφοι, ρήτορες, ὅ,τι ἄλλο θέλετε, μόνο κωμικοί ὄχι. Ὅπου οί κωμικοί ἐπαινοῦν – παλιούς πολιτικούς, στρατηγούς, ποιητές –, τοὺς ἐπαινοῦν μόνον καί μόνον γιά νά δυναμώσουν μέ τήν ἀντίθεση τίς κατηγορίες τους γιά τοὺς ζωντανούς.

Οἱ κωμικοί στά πολιτικά τους φρονήματα δέν ἦταν λιγότερο δημοκρατικοί άπό τοὺς άκροατές τους, πού γελοῦσαν μέ ὄλη τους τήν καρδιά ἀκούγοντας νά τοὺς κοροϊδεῦν τοὺς ἀρχηγούς τους καί τό πολιτικό τους σύστημα. Φαντάζεστε πώς οἱ κωμικοί ποιητές ἦταν τόσο ἀνόητοι νά μὴν καταλαβαίνουν πώς ἡ δημοκρατία, αὐτή πού κοροΐδευαν ἀνήλεα, αὐτή ἀκριβῶς, μέ τήν άπόλυτη ἐλευθερία πού ἔδινε στόν πολίτη, εἶχε δώσει καί σέ κείνους τό δικαίωμα νά ἀσκοῦν τή σάτιρά τους δίχως φόβο ; Ποιά πολι-

τεία συντηρητική, σάν αὐτή πού δείχνουν πώς ὄνειρεύονται οἱ κωμικοί, ποιά θά τοὺς ἄφηνε νά κοροϊδέσουν τόν ἀρχηγό της, πώς εἶχε π.χ. ἓνα κεφάλι «ἐνδεκάκλινον», πού ἤθελε ἔντεκα κρεβάτια, γιά νά μπορεῖ νά ξεπλώσει ; Νά τόν παρουσιάσουν ἄλλου τύραννο, ἄλλου φοβιτοῦ, ἄλλου ν' ἀποφασίζει ν' ἀνοίξει πόλεμο γιά τό χατίρι μιᾶς γυναίκας μόνο, ἄλλου γιά ἄλλους λόγους ; Καί ὅμως ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε ἐπιτρέψει στοὺς κωμικούς νά τὰ ποῦν ὅλα αὐτά γιά τό πιό μεγάλο της τέκνο, τόν Περικλή.

Ἔστερα ἀπό τή σύντομη αὐτή εἰσαγωγή στήν ἀρχαία κωμωδία περιορίζομαστε νά δώσουμε κι' ἐλάχιστες γενικές πληροφορίες γιά τή ζωή καί τό ἔργο τοῦ ποιητῆ.

Ὁ Ἄριστοφάνης γεννήθηκε γύρω στά 445 π.Χ. στήν Ἀθήνα, ὅπου καί πέρασε ὅλη του τή ζωή. Σύγχρονοί του, ἄν καί ποιός λίγο ποιός πολύ μεγαλύτεροι, ὁ Σοφοκλῆς καί ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἡρόδοτος καί ὁ Θουκυδίδης. Ὅταν κατάλαβε τόν ἑαυτό του, στήν Ἀκρόπολη ὑψωνόταν ὁ Παρθενώνας καί τὰ Προπύλαια· ἐφθός εἶδε νά χτίζεται ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καί ν' ἀρχίζουν οἱ ἐργασίες γιά τό Ἐρέχθειο. Ἦταν μόλις δεκαοχτώ χρονῶν, ὅταν ἔγραψε τό πρῶτο του ἔργο, τοὺς «Δαιταλεῖς», στά 427. Τήν κωμωδία αὐτή, πού δέ μᾶς σώζεται, τήν παρουσίασε στό κοινό μέ ξένο ὄνομα, ὄχι μέ τό δικό του, ἔτσι νέος πού ἦταν. Τό σύστημα αὐτό τό ἀκολούθησε καί ἀργότερα ἀρκετές φορές, καί ὅταν πιά ἡ ἡλικία δέν τόν ἐμπόδιζε. Μετά ἓνα χρόνο γράφει τοὺς «Βαθυλώνιους», τόν ἀκόλουθο, εἴκοσι χρονῶν, τοὺς «Ἀχαρνεῖς». Εἰκοσιενός χρονῶν διδάσκει μέ τ' ὄνομά του τοὺς «Ἴππεις», εἰκοσυνδύο τίς «Νεφέλες», εἰκοσιτριῶν τίς «Σφήκες» καί ἄλλο ἓνα ἔργο πού δέ σώζεται σήμερα. Σαραντα χρονῶν, τό 405, διδάσκει μέ τ' ὄνομα τοῦ Φιλωνίδη τοὺς «Βατραχούς», πού γράφηκαν τό 406. Ἔτσι συνεχίζει σέ ὅλη του τή ζωή μέ ἀκούραστη γονιμότητα. Ἐγραψε πάνω ἀπό σαράντα κωμωδίες· ἀπό αὐτές σώζονται μόνο οἱ ἔντεκα. Τό τελευταῖο ἔργο πού δίδαξε στά 388, ὁ «Πλοῦτος», ἀνήκει πιά στή «μέση» πού λέμε κωμωδία, ὄχι στήν ἀρχαία. Λίγο πιό ὕστερα, γύρω στά 385, πρέπει νά πέθανε.

Στό θάνατό του, τή θεία τέχνη του δέ βρέθηκε ἄλλος νά τήν ὑμνήσει ὑφαιότερα ἀπό τόν Πλάτωνα μέ τό σύντομο ἐπίγραμμα του :

«Οἱ Χάριτες ναό γυρεύοντας γερό, πού νά μὴν πέσει,
νά κάτσουν μέσα, τήν ψυχή τοῦ Ἄριστοφάνη ἐβόηκαν».

I. Θ. ΚΑΚΡΙΑΔΗΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

- 431 Ἄρχή τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ βασιλιάς τῶν Σπαρτιατῶν Ἄρχίδαμος κάνει τήν πρώτη εἰσβολή του στήν Ἀττική· λεηλασία τῶν Ἀχαρνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι διώχουν τοὺς Αἰγινήτες ἀπό τό νησί τους. Εἰσβολή τοῦ Περικλῆ στή Μεγαρίδα.
- 430 Λοιμός. Οἱ Σπαρτιάτες ἀπορρίπτουν προτάσεις τῶν Ἀθηναίων γιά εἰρήνη.
- 429 Οἱ Ἀθηναῖοι παίρνουν τήν Ποτίδαα. Θάνατος τοῦ Περικλῆ.
- 428 Ἀποστασία τῆς Λέσθου.
- 427 *Δαιταλῆς* (ζωμωδία πού δέ σώζεται). Καταστολή τῆς ἀποστασίας τῆς Λέσθου· σφαγή χίλιων Μυτηληνῶν.
- 426 Διονύσια : *Βαθυλώνιοι* (ζωμωδία χαμένη).
- 425 Λήναια : Ἀχαρνῆς. Ἀποκλεισμός Σπαρτιατῶν στή Σφακτηρία. Αὐγουστος· Θρίαμβος τοῦ Κλέωνα στή Σφακτηρία. Ἀπόρριψη προτάσεων τῶν Λακεδαιμονίων γιά εἰρήνη.
- 424 Λήναια : *Ἰππῆς*. *Ἐκάθῃ* τοῦ Εὐριπίδη. Ἀρούλης : Ὁ Κλέωνας ἐκλέγεται στρατηγός. Καλοκαίρι : Ἐκστρατεία τοῦ Βρασίδα στή Μακεδονία. Χειμῶνας : Οἱ Βοιωτοί νικοῦν τοὺς Ἀθηναίους στό Δῆλιο.
- 423 Διονύσια : *Νεφέλια*. Ἀνακωχή Ἀθηναίων καί Σπαρτιατῶν γιά ἓνα χρόνο.
- 422 Λήναια : *Σφήκες*. Φθινόπωρο : Θάνατος τοῦ Βρασίδα καί τοῦ Κλέωνα.
- 421 Διονύσια : *Εἰρήνη*. «Νιζίειος» εἰρήνη.
- 420 Ὁ Ἀλκιτιάδης στρατηγός. Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων μέ τοὺς Ἀργεῖους, τοὺς Ἡλείους καί τοὺς Μαντινεῖς.
- 419 Οἱ Ἀργεῖοι κατά συμβουλή τοῦ Ἀλκιτιάδη καί μέ ἀττική δοήθεια κάνουν ἐπίθεση στήν Ἐπίδαρο.
- 418 Οἱ ἐχθροπραξίες Ἀθήνας – Σπάρτης ξαναρχίζουν.
- 417 Σύμπραξη Ἀλκιβιάδη καί ὀλιγαρχικῶν· ἐκλέγονται στρατηγοί αὐτός καί ὁ Νιζίας. Ἐξοστρακισμός τοῦ Ὑπέροδου.
- 416 Χειμῶνας : Ἀπάνθρωπη μεταχείριση τῶν Μηλίων ἀπό τοὺς Ἀθηναίους· σφαγή τῶν ἀντρῶν, ἐξανδραποδισμός τῶν γυναικῶν καί τῶν παιδιῶν.
- 415 *Τρωάδες* τοῦ Εὐριπίδη. Ἀρωστηριασμός τῶν ἐρῶν. Ἐκστρατεία στή Σιτελία. Ἀνάκληση καί φυγή τοῦ Ἀλκιτιάδη.

- 414 Διονύσια : ἽΟρνίθες.
- 413 Καταστροφὴ τῶν Ἀθηναίων στή Σικελία.
- 412 Ἐλένη τοῦ Εὐριπίδη. Ἀνδρομέδα τοῦ ἴδιου. Συνθήκη Σπαρτιατῶν – Τισσαφέρην· ἀναγνώριση περσικῆς κυριαρχίας ἐπάνω στίς ἑλληνικῆς πόλεις τῆς Ἀσίας· συντήρηση τῶν πληρωμάτων τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου ἀπό τοὺς Πέρσες.
- 411 Λήναια : Ἀνιστοράτη. Διονύσια : Θεσμοφοριάζουσαι. Μάρτης : Ὀλιγαρχικό κίνημα στήν Ἀθήνα· δουλή τῶν 400. Ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδη ἀπό τήν ἔξορία. Τό ὀλιγαρχικό καθεστῶς μετριάζεται κι ἔπειτα πέφτει.
- 410 Στρατιωτικῆς ἐπιτυχίης τοῦ Ἀλκιβιάδη.
- 409 Φιλοκτήτης τοῦ Σοφοκλή.
- 408 Ὀρέστης τοῦ Εὐριπίδη.
- 407 Ἐπιστροφή τοῦ Ἀλκιβιάδη στήν Ἀθήνα.
- 406 Ναυμαχία στίς Ἀργινοῦσες. Θάνατος τοῦ Εὐριπίδη καί ἀργότερα καί τοῦ Σοφοκλή.
- 405 Λήναια : Βάτραχοι.
- 404 ἼΗττα τῶν Ἀθηναίων. Καταστροφή τῶν μαζῶν τειχῶν. Τριάντα τύραννοι.
- 403 Ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας στήν Ἀθήνα. Ἀμνηστία.
- 401 Μάχη Κύρου καί Ἀρταξέρξη στή Κούναξα.
- 399 Θάνατος τοῦ Σωκράτη.
- 395 Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων μέ τοὺς Θηβαίους, τοὺς Κορίνθιους καί τοὺς Ἀργεῖους.
- 394 Ὁ Ἀγησίλαος νικά τοὺς Ἀθηναίους καί τοὺς συμμάχους τους κοντά στήν Κορώνεια, ὁ Κόνωνας νικά τοὺς Σπαρτιατές σέ ναυμαχία κοντά στήν Κνίδα.
- 392 Ἐκκλησιάζουσαι.
- 388 Πλοῦτος.

ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ τρείς μεγάλους αρχαίους τραγικούς ποιός ήταν ο μεγαλύτερος ; Πολλά σημάδια δείχνουν πώς ο Άριστοφάνης θρισκόταν κάτω από τη γοητεία της ποίησης του Εϋριπίδη, γοητεία που θά ήθελε ίσως μά που δέν μπορούσε νά της ξεφύγει. Τόν Εϋριπίδη τόν ένιωθε βαθιά, τόν παρακολουθούσε, τόν μελετούσε, τόν ήξερε σχεδόν άπ' έξω, ήταν τόσο έξοικειωμένος μέ τό ύφος του, ώστε μπορούσε πολύ εύκολα και άνετα νά τόν μιμηθεί ή νά τόν παρωδήσει. Άντιστεκόταν όμως στό μάγεμα αυτό και δύσκολα τό όμολογούσε. Γιατί στόν Εϋριπίδη ύπήρχαν και πολλά στοιχεία που ξυπνούσαν μέσα στοϋ Άριστοφάνη τήν ψυχή τή δυσφορία, τήν άγανάκτηση και τό μίσος.

Ό Εϋριπίδης, άνήσυχο έρευνητικό πνεϋμα και τολμηρός καλλιτέχνης, είχε άπομακρυνθεί άπό τούς προκάτοχούς του σέ πολλά και είχε κάμει πολλούς νεωτερισμούς. Οι καινούριες καλλιτεχνικές μορφές, που είχε πλάσει, στή σύνθεση, στα πρόσωπα, στο ύφος, στους λυρικούς τρόπους, στή μουσική, δέν μπορούσαν νά έχουν άπήχηση πάντα στήν ψυχή ενός συντηρητικού και νοσταλγοϋ του παλιού καιροϋ, όπως ήταν ο Άριστοφάνης. Έπειτα ή έλεύθερη και προοδευτική γενικά στάση του άπέναντι στα κοινωνικά, πολιτικά, θρησκευτικά και φιλοσοφικά προβλήματα ένοχλούσε και έρέθιζε τόν κωμικό μας όσο και ή τέχνη του και ακόμα ίσως πιο πολύ. Και στο έρώτημα ποιός τραγικός ήταν ο πιο μεγάλος, ο Άριστοφάνης, βασισμένος σέ ύποκειμενικά κριτήρια και αισθητικά και έξωαισθητικά, δέ δυσκολευόταν ν' άπαντήσει : πρῶτος ο Αισχύλος, δεύτερος ο Σοφοκλής, τρίτος ο Εϋριπίδης.

Ό Αισχύλος, ο παλιός, ο Μαραθωνομάχος, ήταν ο εκπρόσωπος τής λαμπρής, τής άντρίκειας, τής ανστηρής και λιτής Άθήνας του παλιού καιροϋ, τής Άθήνας που πολεμούσε τούς βαρβάρους και όχι άλλους Έλληνες, τής Άθήνας που – κατά τόν Άριστοφάνη – δέν είχε ακόμα χαλάσει άπό τά διδάγματα τών σοφιστών και τών φιλοσόφων, άπό τούς νεωτερισμούς τών νέων ποιητών και μουσικών και άπό τό άνέβασμα του δήμου· και όχι μόνο εκπρόσωπος τής, κάτι παραπάνω· πλάστης και δημιουργός τής ζωής τής ή τουλάχιστο ένας άπό τούς σπουδαιότερους συντελεστές του μεγαλείου τής. Πρῶτος λοιπόν ο Αισχύλος. Αυτό δέν είναι περιέργο. Λιγότερο κατανοητό

για μᾶς είναι πῶς ἕνας κωμικός ποιητής σκέφτηκε νά πάρει γιά θέμα κωμωδίας τό φιλολογικό αὐτό πρόβλημα : ποίος τραγικός ποιητής εἶναι ὁ ἀνώτερος ; Καί ὁμως ὁ Ἄριστοφάνης τό πῆρε καί ἔπλασε πάνω σ' αὐτό ἕνα ἀπό τά πιό δυνατά του ἔργα καί μάλιστα μιᾶ κωμωδία πού ἄρεσε πολύ στό ἀθηναϊκό κοινό καί εἶχε μιᾶ ἐξαιρετική ἐπιτυχία.

Οἱ Βάτραχοι παίχτηκαν τό 405. Ὁ Σοφοκλῆς εἶχε πεθάνει· λίγο πρὶν εἶχε πεθάνει κι ὁ Εὐριπίδης· ἀπό τό θάνατο τοῦ Αἰσχύλου εἶχε περάσει μισός αἰώνας. Μεγάλος τραγικός ποιητής δέν εἶχε πιά μείνει στήν Ἀθήνα κανένας. Ὁ Διόνυσος, ὁ θεός τοῦ θεάτρου, λυπημένος γι' αὐτό, ἀποφασίζει νά κατεβεῖ στόν Ἄδη, γιά νά ξαναγεῖται στόν Ἀπάνω Κόσμο τόν Εὐριπίδη καί νά μπορεῖ ἔτσι ἡ πόλη νά ὀργανώνει πάλι, μέ τρόπο πού ν' ἀξίζει, τούς τραγικούς της Χορούς.

Ἡ κωμωδία εἶναι ἀρετὰ πολυπρόσωπη, μά τά κύρια πρόσωπα εἶναι τρία, ὁ Διόνυσος, ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Εὐριπίδης. Γιά τό Σοφοκλῆ γίνεται λίγοσ λόγος, στό ἔργο ὁμως ὁ ποιητής αὐτός δέν ἐμφανίζεται, γιατί ἀναγνωρίζοντας τήν ὑπεροχή τοῦ Αἰσχύλου δέν ἔχει κανένα λόγο νά λάβει μέρος στόν ἀγῶνα. Χορούς ἡ κωμωδία μας ἔχει δυό, τό Χορό τῶν μυστῶν, πού εἶναι κι ὁ καθαντό Χορός της, κι ἕνα παραχορηγῆμα, τούς βασιλάχους, ἀπό τούς ὁποίους κιόλας, ὅπως εἶπαμε κι ἄλλοῦ, πῆρε τόν τίτλο της.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΗ ΣΤΟ ΔΙΟΝΥΣΟ (1 – 165). Ὁ Διόνυσος εἶν' ἔτοιμος γιά τό ταξίδι στόν Κάτω Κόσμο. Τό ντύσιμό του εἶναι παρδαλό. Σά θεός προστάτης τῆς τραγωδίας ποδέθηγε μέ κοθόρρους, μά πάνω ἀπό τό λεπτό κροκοτό του φόρεμα, ταιριαστό μέ τή μαλθακή καί τρυφηλή του διάθεση, ἔριξε ἕνα τομάρι λιονταριῶν καί πῆρε καί ρόπαλο στό χέρι του. Γιατί τό ταξίδι δέν εἶναι ἀκίνδυνο καί καλά θά εἶναι νά μπορεῖ νά περνᾶ, ὅταν χρειάζεται, γιά παλικαράς, γιά Ἡρακλῆς. Κι ἐπειδή ἀκριβῶς ὁ Ἡρακλῆς εἶχε κατεβεῖ κάποτε στόν Ἄδη, τότε πού πῆγε νά κλέψει τόν Κέρβερο, καί ἤξερε τά κατατόπια, ὁ Διόνυσος, πού τόν εἶχε δά κι ἀδερφό – τῆς Ἀλκμήνης γιός ὁ ἕνας, τῆς Σεμέλης ὁ ἄλλος, μά τοῦ Δία παιδιά κι οἱ δυό – πηγαίνει νά τοῦ ζητήσει πληροφορίες γιά τό δρόμο. Τόν συνοδεύει ἕνας δούλος, ὁ Ξανθίας, καθάλα σέ γάιδαρο καί σηκώνοντας στόν ὄμο του, κρεμασμένες ἀπό ἕνα ραβδί, τίς ἀποσκευές τοῦ ἀφεντικιοῦ του.

Ὁ Ἡρακλῆς δέν μπορεῖ νά ζητήσει τά γέλια βλέποντας τό παράξενο ντύσιμο τοῦ Διόνυσου : λιονταροτόμαρο πάνω ἀπό κροκοτό ! Ὁ Διόνυσος τοῦ ἐκθέτει τό σχολό τοῦ ταξιδιοῦ του καί τοῦ ζητᾶ τίς ἀναγκαῖες ὁδηγίες. Πῶς νά πάει στόν Ἄδη ; «Κρεμάσου, τοῦ λέει ὁ ἄλλος, ἡ πιέ κώνειο ἢ πέσε ἀπό τόν ψηλό πύργο τοῦ Κρεαμειοῦ.» Μά αὐτά, βέβαια, εἶναι ἀστεῖα. Οἱ

σοβαρές οδηγίες ακολουθοῦν. Γιά νά πάει κανείς στόν Ἄδη, πρέπει νά περάσει μιά μεγάλη ἄπατη λίμνη. Εἶν' ἐκεῖ ἕνας γέρος περαματάρης, πού γιά δυό ὁβολοὺς περνᾷ ὅσους πρόκειται νά πᾶνε ἀντίπερα. Ἐκεῖ, στήν πέρα ὄχθη, εἶναι στήν ἀρχή φίδια καί φοβερά θεριά. Εἶναι ἀκόμα λάσπες καί ἀκαθαρσίες καί μέσα τους ζολασμένοι. Παραπέρα ὁμως χαϊδεύουν τήν ἀκοή σου ἀπαλά φουσηματα αὐλῶν καί τά μάτια σου ἕνα ὠραῖο φῶς· δλέπεις μυρτιές καί σναντάς εὐτυχησμένους θιάσους ἀντρῶν καί γυναικῶν· εἶναι οἱ μακάριοι πού στόν Ἀπάνω Κόσμο εἶχανε μυθεῖ στά μυστήρια. Αὐτοί κατοικοῦν πολὺ κοντά στό παλάτι τοῦ Πλούτωνα καί θά εἶναι πρόθυμοι νά δώσουν στόν ὁδοπόρο ὅσες ἄλλες πληροφορίες θά χρειαστεῖ. Καλὸ ταξίδι λοιπόν!

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΟΥ (166-673). Ὁ Διόνυσος καί ὁ Ξανθίας φτάνουν στή λίμνη. Τό καιρὶ τοῦ Χάρωνα πέφτει δίπλα στήν ἀκρολιμνιά. Ὁ γέρος περαματάρης δέχεται νά περάσει τὸ Διόνυσο, ὄχι ὁμως καί τὸν Ξανθία, γιατί αὐτὸς εἶναι δούλος καί δέν ἔλαβε μέρος στή... ναυμαχία, ἐννοεῖ τῶν Ἀργινοῦσῶν, ὥστε ν' ἀποχτήσει δικαίωματα! Μπορεῖ ὁμως νά κάμει πεζὸς τὸ γύρο τῆς λίμνης καί ἀφέντης καί δούλος νά ξαναταμῶσουν ἀντίπερα. Ἔτσι καί γίνεται. Ἐνῶ ὁ Διόνυσος, τραβῶντας αὐτὸς κουπί, περνᾷ τὴ λίμνη, οἱ δάτραχοι κοάζουν ἀθέατοι.

Βρεκεκεκέξ κοάξ κοάξ,
 βρεκεκεκέξ κοάξ κοάξ.
 Ἐμεῖς, τῶν κεφαλόβρυσων
 τὰ θαλτινὰ παιδιὰ, βοερά
 ὕμνους ἄς ποῦμε ἀρμονικούς,
 ἄς ποῦμε τὸ γλυκόφωνο
 τραγούδι μας, κοάξ κοάξ,
 πού γιά τὸ Νύσιο¹ Διόνυσο,
 τοῦ Δία τὸ γιό, λαλήσαμε
 κάτω στίς Λίμνες², τότε πού,
 στῶν ἁγίων Χύτρων τὴ γιορτῆ³,
 γιά τὸ μετόχι μου τραβᾷ

1. Νύσια ἦταν τὸ ὄνομα πολλῶν τόπων ἀφιερωμένων στό Διόνυσο.

2. Στίς Λίμνες, ἀνάμεσα στό διονυσιακὸ θέατρο καί τὸν Ἰλισό, ἦταν ἕνας παλιὸς ναὸς τοῦ Διόνυσου, τὸ Ληναῖο.

3. Χύτροι ἦταν ἡ γιορτῆ τῆς τρίτης ἡμέρας τῶν Ἀνθεστηρίων.

μές στό μεθύσι τοῦ γλεντιοῦ
τ' ἀνθρωπολόι τ' ἀμέτρητο.
Βρεκεκεκέξ κοάξ κοάξ.

Τό Διόνυσο, πού εἶναι κιόλας νευριασμένος ἀπό τό κουραστικό τράδη-
γμα τοῦ κουπιοῦ, τόν ἐνοχλεῖ τό κοάξ κοάξ, μά οἱ βάτραχοι δέν ἐννοοῦνε νά
σταματήσουν.

Ὅχι ! Ἄν στίς ὠραίες λιακάδες,
μές στήν κύπερη, στά βοῦρλα,
πήδους δώσαμε, λαλώντας
καί μέ κέφι κολυμπώντας,
ἂν μακριά ἀπ' τοῦ Δία τίς μπόρες,
στό θυθό τοῦ βάλλου, χίλια
πεταχτά χοροῦ τραγούδια
μέ πλάφ καί μπουρμπουλήθρες
τραγουδήσαμε, θ' ἀκούσεις
τώρα πιά τρανό ἀχολόι.

Στήν ἄλλη ὄχθη τῆς λίμνης ὁ Διόνυσος ἀνταμώνει τόν Ξανθία. Ἐκεῖ
εἶναι σκότος καί ἄφροσύνη. Μέσα τους πατροκτόνοι καί ἐπίορκοι. Ἐδῶ θά
εἶναι τά θεριά. Λέει ὁ Ξανθίας. Ὁ Διόνυσος κάνει τό παλικάρι, μά μόλις
νομίσει πῶς ἀκούεται κρότος, τρέμει ἀπό τό φόβο του καί γίνεται ἐντελῶς
γελοῖος. Τέλος ἀκούεται λάλημα τῶν αὐλῶν καί πνέει «δάδων αὔρα μυστι-
κωτάτη». Τραγουδᾷ ὁ Χορός τῶν μνημένων μιά στροφή.

Ἰακχε ἐσύ πολυδόξαστε, πόχεις ἐδῶ τό λημέρι σου,
Ἰακχε, ὦ Ἰακχε,
ἔλα σ' αὐτό τό λιθάδι,
ἔλα νά μπεις στό χορό
τοῦ εὐλαβικοῦ μας θιάσου·
στήν κεφαλή σου ὀλοτρόγυρα
πλούσιο ἀπό μύρτα στεφάνι πολύκαρπο ἀνέμισε
καί τό χορό γιά τούς ὄσιους
μύστες μέ χτύπους ἐσύ τοῦ ποδιοῦ σου
ξέθαρρους, ὦ Ἰακχε, ρύθμισε·
εἶναι χορός ἀσυγκράτητος,
εἶναι χορός παιγνιδιάρης,
ὅλος ἱερότητα, ἀγνότητα, χάρη.

Ἡ μυρωδιά ἀπό τ' ἀναμμένα दाδιά τῶν μυστῶν χτυπᾷ τή μύτη τοῦ
Ξανθία καί τοῦ θυμίζει κρέας χοιρινό, γιατί, ὅταν γινότανε μύηση στά Μυ-
στήρια, θυσίαζαν χοίρους. Καί λέει :

Τῆς Δήμητρας σεβάσμια θυγατέρα,
 ὦ πολυδοξασμένη, τί γλυκιά
 πού μου ἴρθε μυρωδιά ἀπό χοίρειο κρέας !
 Μά ὁ Διόνυσος τοῦ ἀπαντᾶ :

Λίγο ἄντερο ἴσως πιάσεις, ἂν σωπάσεις.

Καί ὁ Χορός τραγουδᾷ τὴν ἀντιστροφῆ.

Ξύπνα· γιατί τούς δαυλοὺς τούς φλογοβόλους σειώντας στό χέρι του
 Ἴακχε, ὦ Ἴακχε,
 νά πού τ' ὀλόφωτο ἀστέρι
 ἦρθε τῆς νύχτιας γιορτῆς.
 Φεγγοβολᾷ τό λιθάδι·
 τώρα σαλεύουν τά γόνατα
 ὡς καί τῶν γέρων τίς ἔγνοιες πετοῦν ἀπό πάνω τους
 μέσα στήν ἅγια αὐτή μέρα
 καί τῶν μακρόσυρτων χρόνων τούς γύρους.
 Μέ τή λαμπάδα ἐσύ φέγγοντας
 βγάλε, ὦ μακάριε, κι ὁδήγησε
 τῆ νεολαία τῆ χορεύτρα
 στό νοτερό λουλουδόσπαρτο κάμπο.

Ἄλλο τραγοῦδι λέει πιό ὕστερα ὁ Χορός.

Ἵλοι τώρα μέ καρδιά
 στῶν πολυάνθων λιθαδιῶν
 μῆπτε πιά τὴν ἀγκαλιά
 μέ χοροπηδήματα
 κι ἀναμπαίγματα κι ἀστεία
 καί πειράγματα πολλά.
 (Τὴν κοιλιά τὴν ἔχουμε γεμάτη.)

Δρόμο, ἐμπρός· κι εὐγενικούς
 ὕμνους κοίταξε νά πεις
 μέ φωνή μελωδική
 γιά τὴ θεά τῆ Σώτειρα,
 πού ἔχει τάξει γιά τὴ χώρα
 σωτηρία παντοτινῆ.
 (Κι ἂν ὁ Θωρκίωνας δέν τό θέλει.)

Μέ στίχους ἀπρόοπτα ἀστείους τελειώνουν ἡ στροφή καί ἡ ἀντιστροφή.
 Ὁ Θωρκίωνας ἦταν ἓνας εἰσπράκτορας φόρων. Μά ὁ Χορός συνεχίζει μέ
 «ἐτέραν ὕμνων ἰδέαν».

Δήμητρα, ἀφέντρα τῶν ἀγνῶν
 τῶν μυστηρίων, γίνε βοηθός

καί σκέπη τοῦ Χοροῦ σου ἐσύ·
καί κάμε, θεά μου, ἀσκόνταφτα
ὄλο μ' ἄστεϊα καί μέ χορούς
τῆ μέρα νά περάσω.
Νόστιμ' ἄστεϊα κάμε νά πῶ,
νά πῶ καί λόγια σοβαρά·
κι ἀντάξια τῆς γιορτῆς σου, ἀφοῦ
παιγνίδια καί πειράγματα
τελειώσω πιά, νά πάρω ἐγώ
τῆς νίκης τό στεφάνι.

Ἔτσι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ποὺ τραγουδοῦν τώρα οἱ μῦστες στὸν Ἄδην, εἶναι
σαν ἐξείνους ποὺ ἔλεγαν στὸν Ἀπάνω Κόσμο, ὅταν ἔκαναν τὴν ἱερὴ πορεία
τους ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴν Ἐλευσίνα. Νά καὶ ἄλλο τραγούδι τους.

Ἰακχε λατρευτέ, πού τῆς γιορτῆς μας βρῆκες
τό γλυκό σκοπό, μαζί μ' ἐμᾶς περπάτα
στῆς θεᾶς τό ναό νά πάμε·
δειξε πῶς μπορεῖς χωρίς κανέναν κόπο
δρόμου μακρινοῦ τό τέρμα ἐσύ νά φτάσεις.
Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
γίνε συνοδός μου.

Τό κουρέλι αὐτό κι αὐτό τό πέδιλό μας
τά κομμάτιασες ἐσύ γιὰ οἰκονομία
καί νά γελά κι ὁ κόσμος·
κανοῦμ' ἔτσι ἐμεῖς, μ' αὐτό τὸν τρόπο πού ἤθρες,
τρέλες καί χορούς χωρίς καμιὰ ζημία.
Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
γίνε συνοδός μου.

Κι ὅπως τώρα ἐγώ λοξή ματιά εἶχα ρίξει,
εἶδα ἀπ' τό μικρό χιτῶνα τό σκιωμένο
πανέμορφης παιδούλας,
μιᾶς συντρόφισσας ἐδῶ τῶν παιγνιδιῶν μας,
εἶδα σφιχτὴ ρωγούλα νά προβάλλει.
Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
γίνε συνοδός μου.

Ὁ Ἰακχος, ποὺ ταυτιζότανε μέ τὸ Βάκχο, ἦταν ἡ προσωποποίηση τοῦ
πνεύματος τῆς πομπῆς, ὁ θεὸς ὁδηγὸς τῆς πορείας πρὸς τό ἱερό τῆς Δήμη-
τρας. Ὅσοι λάβαιναν μέρος στὴν πορεία γύριζαν μέ ρούχα ζουρελιασμένα

ἀπό τό χορό, τά παιγνίδια καί τίς τρέλες πού ἔκαναν στό δρόμο. Γι' αὐτό φρόντιζαν νά δάξουν τά πιό παλιά τους ρούχα¹.

Μά κι ἄλλο τραγούδι λέει ὁ Χορός.

Στά πολύνανθα τά λιβάδια
πᾶμε, τά γεμάτα ρόδα,
γιά τά ξέχωρα παιγνίδια
τοῦ πανέμορφου χοροῦ μας
πού τόν στήνουν οἱ ὄλθιες Μοῖρες.

Εἶναι ὁ ἥλιος καί τό φῶς του
ίλαρά γιά μᾶς μονάχα
πόχουμε μνηθεῖ, κι ἡ ζωῆ μας
στάθηκε γεμάτη εὐσέβεια
καί γιά ντόπιους καί γιά ξένους.

Ἦραϊα εἶναι τά τραγούδια πού ἀκοῦν ὁ Διόνυσος καί ὁ συνοδός του. Ἦρα ὅμως νά κάμουν κι ἐκεῖνο γιά τό ὁποῖο κατέβηκαν στόν Ἴαδη. Χτυποῦν τοῦ Πλούτωνα τήν πόρτα καί τοῦς ἀνοίγει ὁ Αἰακός. Βλέποντας αὐτός τό Διόνυσο μέ λιονταρίσιο τομάρι καί μέ ρόπαλο τόν παίρνει γιά τόν Ἡρακλῆ – ὁ ἴδιος κιόλας ὁ Διόνυσος δήλωσε πώς εἶναι «Ἡρακλῆς ὁ καρτερός» – καί ξεσπᾶ σέ ἄγριες φοβέρες.

Βρέ σιχαμένε, ἀδιάντροπε, ξετσιπῶτε,
βρωμάνθρωπε, βρωμιάρη, ἀρχιβρωμιάρη !
Τό σκύλο μας ἐσύ, τόν Κέρβερό μας,
ξεκάμπισες, πού ἐγώ 'μουν φύλακάς του,
καί τό λαμό του σφίγγοντας τόν πήρες
καί τό 'σκασες καί πᾶς. Μά τώρα πιάστηκες.
'Ο θράχος ὁ μαυρόκαρδος τῆς Στύγας²
κι ἡ πέτρα ἡ Ἀχερόντια πού αἶμα στάζει
καλά στή μέση σ' ἔχουνε, κι οἱ σκύλοι
πού πιλαλοῦν στόν Κωκυτό³ τριγύρω
ἡ Ὀχιά ἡ ἑκατοκέφαλη⁴ τά σπλάχνα
θά σοῦ σπαράξει ἀπάνω στά πλεμόνια σου
θά 'ρθεῖ ἡ Ταρτήσσια⁵ σμέρνα νά κολλήσει!

1. Ἔτσι καί στά χρόνια μας ὅσοι λάβαιναν μέρος στή θρακιώτικη λαϊκή γιορτή τοῦ «Καλόγερου». Ὅλα τά παλικάρια, λέει ἕνας λαϊκός ἀφηγητής, ἔδαζαν τά «ἀνούφεια» τά ρούχα κίνη τήν ἡμέρα, γιατί πάλυναν καί λέρωναν τά καλά ρούχα. (Π. Παπαχριστοδοῦλου. Τ' Ἄναστικι-ν ἄ ρ ι α, σελ. 344).

2. Ὁ μαῦρος, ζωσμένος ἀπό τό σοκοτάδι θράχος, ἀπ' ὅπου ἔπεφε τό θολό νερό πού σχημάτιζε τή Στύγα, τόν ποταμό τοῦ Ἴαδη.

3. Ποταμός κι αὐτός τοῦ Ἴαδη, ὁ ποταμός τῶν θηρίων.

4. Μυθολογικό τέρας.

5. Ὁ Τ α ρ τ ῆ σ ὁ ὀ ς ἦταν πόλη τῆς Ἰθρίδας – τό ὄνομα θυμίζει τόν Τ ἄ ρ τ α ρ ο.

τά δυό νεφρά σου, βουτημένα στο αίμα,
 μέ τ' άντερα μαζί θά τά ξεσκίσουν,
 κομμάτια θά κάμουν οι Τειθράσιες
 Γοργόνες¹. Πάω τρεχάτος νά τίς φέρω.

Ό κακομοίρης ό Διόνυσος παθαίνει μεγάλες δουλειές από τήν τρομάρα του. Τί θά γίνει σάν ξαναγυρίσει ό Αϊακός μέ τίς Γοργόνες; Εύτυχώς έχει κοντά του τόν Ξανθία. Αυτός έδειξε μεγάλη άταραξία και τώρα δέχεται νά παίξει τό ρόλο του Ήρακλη. Άλλάζουν λοιπόν τά ρούχα τους και γίνονται ό Διόνυσος δούλος και ό δούλος του... Ήρακλειοξανθίας.

Μά ό Ήρακλης δέν άφησε στόν "Αδη κακές μόνο άναμνήσεις. "Αν ό Αϊακός τόν μισεί και θέλει νά τόν κατασπαράξει για τήν άπαγωγή του Κέρδερου, ή Περσεφόνη στέλνει μιá δούλα της νά τόν καλέσει μέσα, όταν άκουσε πώς είναι έξω από τό σπίτι της. Θά του κάμει τό τραπέζι μέ πλούσια φαγητά και για διασκέδαση του θά είναι μιá αυλητρίδα και δυό τρεις χορευτρες μικρούλες και όμορφες. «Θά 'ρθω» λέει ό Ξανθίας, γιατί αυτός είναι τώρα ό Ήρακλης. Μά όταν ή δούλα της Περσεφόνης ξαναμπήκε στό σπίτι, ό Διόνυσος αναγκάζει τόν Ξανθία νά ξαναλλάξουν τά ρούχα τους και Ήρακλης γίνεται πάλι αυτός.

Δέν του δηγήσε όμως σέ καλό. Τότε πού ό Ήρακλης κατέδωκε στόν "Αδη, μπήκε σέ ένα «πανδοκείον» (χάνι, λοκάντα, ταβέρνα) – ό,τι έχει ό 'Απάνω Κόσμος έχει και ό Κάτω – έφαγε τόν περιδρομο κι έφυγε χωρίς νά πληρώσει. Τήν ταβέρνα αυτή τήν είχαν δυό γυναίκες, ή Πλαθάνη και μιá άλλη. Αυτή ή τελευταία, βγαίνοντας τώρα στήν πόρτα, δλέπει τόν Ήρακλη, τό Διόνυσο δηλαδή, θυμάται τί τούς είχε κάμει και μιλήζει τίς φωνές. Σ' αυτή τή σκηνή παίρνουνε μέρος οι δυό γυναίκες (Α' και Β'), ό Ξανθίας (Ξ.) και ό Διόνυσος (Δ.).

Α' – Πλαθάνη! Τρέξε γρήγορα, Πλαθάνη!

Δείχνοντας τό Διόνυσο στήν Πλαθάνη, πού άκουσε τίς φωνές της και θγήκε.

Νά τος ό άχρειος πού μιá φορά είχε μπει
 στό χάνι και μάς έφαγε δεκάξι
 ψωμιά...

Β' – Ναι, μά τό Δία, εκείνος είναι.

1. Οι Γοργόνες ήταν τέρατα της Λιβύης· για άστειό τίς λέει ό 'Αριστ. Τειθράσιες, σά νά ήταν από τό δήμο αυτό της 'Αττικής.

Ξ., χαμηλόφωνα καί εἰρωνικά.

Κάποιος θά μπλέξει.

Α΄ – καί εἴκοσι μερίδες
κρέατα βρασμένα τοῦ μισοῦ ὀβολοῦ...

Ξ., ὅπως καί πρῖν.

Ἡ τιμωρία γι' αὐτά σέ κάποιον θά 'ρθει.

Α΄ – καί σκόρδα ἕναν περιδρομο.

Δ΄ Κυρά μου,
παραμυθολογᾶς, τί λές δέν ξέρεις.

Α΄ – Θαρροῦσες, θρέ, πῶς δέ θά σέ γνωρίσω,
γιατί φορᾶς κοθόρνους; Μά καί τ' ἄλλο :
τό πλήθος τά παστά δέν τά εἶπα ἀκόμα.

Β΄ – Οὔτε τό χλωροτύρι, συμφορά μου,
πού μέ τά τυροβόλια τό 'χαψε ὅλο.

Α΄ – Κι ὕστερα, τά λεφτά σά ζητησα, ἄγρια
μέ κοίταξε καί μουγκρίζε...

Ξ. – Εἶναι, βλέπεις,
συνήθειά του· ἔτσι φέρνεται ὅπου πάει.

Α΄ – κι ἔσυρε τό σπαθί του σάν τρελός.

Β΄ – Ἀλήθεια, δόλια.

Α΄ – Ἐμεῖς ἀπ' τήν τρομάρα
χωθήκαμε κι οἱ δυό μέσ στή σοφίτα
κι αὐτός τίς ψάθες ἄρπαξε καί δρόμο.

Ξ. – Κι αὐτά τά συνηθάει.

Α΄ – Μά κάτι πρέπει
νά κάμουμε. Γιά τρέξε, φώναξέ μου
τόν Κλέωνα, τόν προστάτη μου¹.

Β΄ – Δικός μου,

Ἄσπυρος γιά κοίτα, ἄν τόν πετύχεις...

Α΄ – Νά τόν ταραξοῦμε.

Στό Διόνυσο. Ἄ, θρέ σιχαμένο

στόμα, πῶς θά χαρῶ μέ μιά πετριά
νά σοῦ τσακίσω αὐτούς τούς τραπεζίτες
πού μου μασήσαν τήνπραμάτεια!

Ξ., χαμηλόφωνα. Ἐγώ
στό Βάραθρο νά πάω νά σέ γκρεμίσω.

Β΄ – Κι ἐγώ μ' ἕνα δρεπάνι τό λαρύγγι,
πού τ' ἄντερα κατάπιε, νά σοῦ κόψω.

Α΄ – Στόν Κλέωνα πάω· αὐτός θά τόν μηνύσει
καί θά τόν κάμει εὐτύς νά τά ξεράσει.

Οἱ δυό γυναῖκες φεύγουν.

1. Στήν Ἀθήνα οἱ μέτοικοι ἔπρεπε νά ἔχουν προστάτη Ἀθηναῖο· ἔτσι λοιπόν θά γινόταν καί
στόν Ἄδη!

Δ., φοβισμένος και καλοπιάνοντας τόν Ξανθία :
Νά κατοθανατίσω, ἄν τόν Ξανθία
δέν ἀγαπάω.

Ξ. – "Α. Ξέρω, Ξέρω τί ἔχεις
μέσα στό νοῦ σου· πάψε τήν κουβέντα.
"Άλλη φορά δέ γίνομαι Ἡρακλῆς.

Δ. – "Ω, μήν τό λές αὐτό, καλέ Ξανθία.

Ξ. – Καί πῶς ἐγώ, «ὁ θνητός μαζί καί δοῦλος»¹,
ὁ γιός μπορῶ νά γίνω τῆς Ἁλκμήνης ;

Δ.– Τό Ξέρω ἔχεις θυμώσει· κι ἔχεις δίκιο·
καί νά μέ δειρεις, δέ σοῦ ἀντιμιλάω.

Ἄλλ' ἄν σοῦ Ξαναπάρω αὐτά τά ρούχα,
κακό χαμό συφάμελα νά βροῦμε,

ὁ ἴδιος ἐγώ, ἡ γυναίκα, τά παιδιά μου
κι ὁ Ἄρχέδημος μαζί ὁ τσιμπλιάρης².

Ξ. – Δέχομαι
τόν ὄρκο, καί μ' αὐτόν τόν ὄρο ἄς γίνει.

Ξανάρχεται ὁ Αἰακός καί προστάζει δυό δούλους πού τόν ἀζολοῦθοῦν νά δέσουν τόν Ἡρακλῆ, δηλαδή, τώρα τόν Ξανθία. Αὐτός, ὀλέποντας πῶς ὁ ἀχάριστος Διόνυσος ὄχι μόνο δέν κοιτάζει νά τόν βοηθήσει, παρό καί πάει κόντρα του χαϊρέκακα, δηλώνει πῶς ποτέ ἄλλοτε δέν εἶχε πάει σ' ἐκεῖνα τά μέρη κι οὔτε ἔκλεψε τό παρωμικό καί προσθέτει : «βασάνισε τό δούλο μου³ – τό Διόνυσο δηλαδή – νά μαρτυρήσει καί, ἄν θρεῖς πῶς εἶμαι ἔνοχος, σκότωσέ με». Μπροστά στόν κίνδυνο τῶν βασανιστηρίων ὁ Διόνυσος φανερώνει τή θεϊκά του ταυτότητα, μά ὁ Ξανθίας, ἀγανακτισμένος γιά τήν ἀγνωμοσύνη του, τήν ἀμφισβητεῖ. Μαστίγωσέ μας, λέει στόν Αἰακό, καί τοῦς δυό καί ὁποῖος πρωτοκλάψει θά πει πῶς δέν εἶναι θεός. Τοῦς πατᾶ ἕνα γερό μαστίγωμα ὁ Αἰακός, μά τόν ἕνα, μά τόν ἄλλο, μά δέν μπορεῖ νά βγάλει συμπέρασμα, γιατί κι οἱ δυό βάζουν ὅλα τους τά δυνατά, γιά νά δείξουν ἀπαρξία, καί τέλος ἀποφασίζει νά τοῦς παρουσιάσει στόν Πλούτωνα καί τήν Περωερόνη· αὐτοί, λέει, σά θεοί, θά καταλάβουν ποιός εἶναι θεός.

Κοντεύομε νά φτάσομε στά μισά τῆς κωμωδίας καί ὁμως γιά τό καθαντό θέμα τῆς, ποιός εἶναι ὁ πιό μέγας τραγικός, δέν ἀκούσαμε ἀκόμα οὔτε λέξη. Ὅλο τό ὡς ἐδῶ μέρος τῶν Β α τ ρ ἄ χ ω ν (1-673) εἶναι μόνο μιᾶ εἰσαγωγή, πολύ ἔξυπνη ὁμως καί διασκεδαστική καί πού χωρὶς αὐτή ζή-

1. Ἔτσι τόν εἶχε πει ὁ Διόνυσος.

2. Ὁ Διόνυσος ἀπό τό φόβο του δέν ξέρει τί λέει· οὔτε γυναίκα εἶχε οὔτε παιδιά. Ὁ Ἄρχέδημος εἶχε ἔρθει ἀπ' ἄλλου στήν Ἀθήνα καί πολιτευόταν.

3. Ἔτσι μόνο πιανόταν ἡ μαρτυρία τῶν δούλων.

τήμα είναι ἂν ἡ κωμωδία θά ἄρесе τόσο, ὅσο ἄρесе στό κοινό τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, μ' ὅλη του τήν πνευματική καλλιέργεια· γιατί τό δεύτερο μέρος, πού εἶναι καί τό κύριο, εἶναι, βέβαια, γι αὐτό κωμικά δοσμένο, πάντως ὁμως τό περιοχόμενο του τό κάνει ἀρκετά σοδαρό. Ἀνάμεσα στά δυό αὐτά μέρη μπαίνει ἡ Παράδωσι.

Ἡ ΠΑΡΑΒΑΣΗ (674–737). Στούς Βατράχοις, κωμωδία φιλολογογική, οἱ γνωστές πολιτικές ιδέες τοῦ Ἀριστοφάνη ἔμμεσα μόνον ἐκδηλώνονται. Ἀλλά στήν Παράδωσι – πού εἶναι λειψή, τήν ἀποτελοῦν ἡ ὥδή καί ἡ ἀντιώδη, τό ἐπίρρημα καί τό ἀντεπίρρημα – δορίζει τήν εὐχαιρία ὁ ποιητής νά μιλήσει γιά τά πολιτικά ζητήματα τῆς στιγμῆς ἄμεσα καί ξεκάθαρα. Ὁ Χορός ἔπειτ' ἀπό μιᾶ ἐπίκληση στή Μούσα καί μιᾶ σατιρική σαΐτια γιά τό δημαγωγό Κλεοφώντα, πού τόν πειράζει γιά τήν ξενικιά, τή θρασιώτικη καταγωγή του, δηλώνει πώς τό χρέος του, τό χρέος τοῦ «ἱεροῦ» Χοροῦ, εἶναι νά συμβουλεύει καί νά διδάσκει τήν πόλη. Δίνει λοιπόν τή συμβουλή νά γίνει ἐξίσωσις ὅλων τῶν πολιτῶν καί νά λείψει ὁ φόδος. Νά συγχωρηθοῦν οἱ ὀπαδοί τῶν τετρακοσίων, πού εἶχαν κάμει πρὶν ἀπό μερικὰ χρόνια τό ὀλιγαρχικό κίνημα, καί νά δοθεῖ γενική συγγνώμη.

Ἐπειτ' ἀπό ἓνα πείραγμα γιά κάποιον ἄλλο σύγχρονο, τόν Κλειγένη, ὁ Χορός προσθέτει: «Ὅπως παρατοῦμε τά παλιά ὥραϊα νομίσματα καί μεταχειριζόμαστε τά κακοφτιαγμένα καινούρια, ἔτσι ἀφήνουμε τοὺς καλογεννημένους καί φρόνιμους ἀνθρώπους καί καταφεύγουμε, γιά ν' ἀναθέσουμε τήν ἐξουσία, σέ κάτι ἔλεινους, σέ κάτι συμμαζώματα, πού ἤρθαν στήν Ἀθήνα ἀπ' ἔξω. Πρέπει, λέει, ν' ἀλλάξουμε τακτική.

Τά λόγια αὐτά κάνουν τήν ἐντύπωση πώς τόν ποιητή μας τόν ἐμπνέει ἀνώτερο φρόνημα καί μεγαλοφυγία, δέν ἔξορμε ὁμως τί θά ἔκανε, ἂν οἱ μειωμένοι καί οἱ κατατρεγμένοι ἦταν ἀπό τήν πολιτική μερίδα πού δέ συμπαθεῖ.

ΑἰΣΧΥΛΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ (738-1481). Μέσ' ἀπό τό σπῆτι τοῦ Πλούτωνα ἀκούονται φωνές καί ἓνας δούλος τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἐξηγεῖ στόν Ξανθία τί τρέχει. Μαλώνουν ὁ Αἰσχύλος καί ὁ Εὐριπίδης. Ὑπάρχει, λέει ὁ δούλος, νόμος στόν Κάτω Κόσμο ὁ ἀριστος ἀπό τοὺς ὁμότεχνους σέ κάθε σπουδαία τέχνη νά παίρνει σίτηση στό πρυνταεῖο καί θρόνο κοντά στό θρόνο τοῦ Πλούτωνα· τό θρόνο τῆς τραγωδίας τόν εἶχε ὁ Αἰσχύλος, τώρα ὁμως πού κατέδωξε στόν Ἄδη ὁ Εὐριπίδης, τόν διεκδικεῖ αὐτός. Ὁ Πλούτωνας ὄρισε νά γίνει κρίσις καί ἔλεγχος τῆς τέχνης, καί διαιτητής, σάν ἐιδικός κριτής, θεός τοῦ θεάτρου, μπῆζε ὁ Διόνυσος, πού στό ἀναμεταξύ

ἐξακριβώθηκε ἡ ταυτότητά του. Ὁ Σοφοκλῆς δέ θά λάβει μέρος στόν ἀγώνα, γιατί ἀναγνωρίζει τήν ὑπεροχή τοῦ Αἰσχύλου.

Ὁ Χορός δίνει ἕνα χαρακτηρισμό τῆς τέχνης τῶν δυο ἀνταγωνιστῶν καί στήν αὐθόρμητη, πηγαία, μεγάλοπρετη καί ἐπιδολητική ποίηση τοῦ Αἰσχύλου ἀντιπαρθέτει τήν ποίηση τοῦ Εὐριπίδη, πού εἶναι, κατά τή γνώμη του, τέχνη βασιανιστικής ἐπεξεργασίας καί λειάνσης λεπτομερειῶν.

Παρουσιάζονται τότε οἱ δυο ἀντίπαλοι καί μαζί τους ὁ Διόνυσος. Στήν ἀρχή καθοδιζούν ἄγρια. Ὁ Αἰσχύλος εἶναι, κατά τόν Εὐριπίδη, ἀγριοποιός, αὐθαδόστομος, καί τό στόμα του ἀχαλίνωτο, ἀσυγκράτητο, ἀπύλωτο, ἐνώ ὁ Εὐριπίδης εἶναι, κατά τόν Αἰσχύλο, ἕνας ποιητής πού μαζεύει ἄνοστες φλυαρίες ἀπό δω καί ἀπό κεῖ, ράθει κουρελάκια τό ἕνα μέ τ' ἄλλο καί παρουσιάζει στό θέατρο ζητιάνους καί κουτσούς καί ἀνηθιζότητες.

Ὁ Διόνυσος συμβουλεύει ἡρεμία, γιατί δέν εἶναι σωστό νά τσακώνονται, ποιητές αὐτοί, σάν τίς φουρνάρισσες. Πρέπει νά γίνει σοδαρός διαγωνισμός. Ὁ Εὐριπίδης εἶναι πρόθυμος σ' αὐτό, δέχεται καί ὁ Αἰσχύλος, ἄν καί μέ κακή καρδιά, γιατί, λέει, τήν ποίησή του δέν τήν ἔχει κοντά του, αὐτή ζεῖ ἀκόμα, ἐνώ τοῦ Εὐριπίδη ἡ ποίηση, ὅταν αὐτός πέθανε, πέθανε καί ἐκείνη μαζί του.

Ὁ ἀγώνας παίρνει πολλές μορφές καί περνάει ἀπό πολλά στάδια. Ὁ Εὐριπίδης εἶναι περήφανος, γιατί ἔφερε τήν τραγική τέχνη κοντά στήν πραγματική ζωή, ἐνώ ὁ Αἰσχύλος καμαρώνει πού δίδαξε τοὺς ἀνθρώπους νά εἶναι γενναῖοι, τετράπηγοι, πολεμοῦχοι, ὄχι πρόστυχοι καί κατεργάρηδες· γενναίους ἔκαμε τοὺς πολῖτες μέ τοὺς Ἑ π τ ἄ ἐ π ἰ Θ ἦ β α ς, δράμα «Ἀρεῶς μεστόν», ἐνώ μέ τοὺς Π έ ρ ο ς ε ἰ ἔσπειρε μέσα στίς ψυχές τους τόν πόθο τῆς νίκης. Πάντα, λέει, οἱ μεγάλοι ποιητές στάθηκαν ὡφέλσιμοι. Αὐτός ἔπλασε ἥρωες, Τεύκρους καί Πάτροκλους, καί ὄχι, σάν τόν Εὐριπίδη, ἐρωτευμένες γυναῖκες, Φαῖδρες καί Σθενέδοιες. Βέβαια, ἡ Φαῖδρα ὑπῆρχε καί πρῖν, μά ὁ ποιητής πρέπει νά ζυῖει τό κακό καί ὄχι νά τό θοῶζει στό φανερό· γιατί ὁδηγός τῶν παιδιῶν εἶναι ὁ δάσκαλος, τῶν νέων εἶναι ὁ ποιητής. Κατηγορεῖ ἀκόμα τόν Εὐριπίδη γιατί παρουσίασε τοὺς βασιλιάδες κουρελήδες καί δίδαξε τήν προσποιητή μιλιὰ καί τή φλυαρία.

Ὁ Χορός παραζινεῖ τοὺς δυο ἀντίπαλους νά συνεχίσουν τόν ἀγώνα, χωρίς νά φοβοῦνται πώς, ἄν μιλοῦν γιά πράγματα λεπτά καί σοφά, οἱ θεατές δέ θά τοὺς καταλάβουν· οἱ Ἀθηναῖοι θεατές εἶναι, λέει, ἀπό τό φυσικό τους ἔξυπνοι καί μορφώθηκαν κιόλας μέ τίς ἐκστρατείες πού ἔκαμαν καί μέ διαδόσματα διδάλων.

Ὁ ἀγώνας συνεχίζεται μέ λεπτομερειακή ἐξέταση τῶν ὀργανισμῶν μερῶν τῶν τραγωδιῶν, ὅπως τὰ καλλιέργησε ὁ καθέννας ἀπό τοὺς δυο ποιητές, τῶν

προλόγων, τῶν χορικῶν, τῶν μονωδιῶν, καὶ τέλος θρῖσκουν πῶς μόνο ἓνας τρόπος ὑπάρχει, γιὰ νὰ κριθεῖ ὀριστικά πόσο ἀξίζει, πόσο θαραίνει ἡ ποίηση τοῦ καθενός : τὸ ζῦγισμα σέ πραγματικὴ ζυγαριά. Τὸ κωμικὸ αὐτὸ εὐρημα ἦταν ἀπαραίτητο ἔπειτ' ἀπὸ τὴ μακριὰ καὶ ἀρκετὰ σοβαρὴ γιὰ κωμωδία συζήτησι. Στὴ σκηνὴ αὐτὴ παίρνουνε μέρος ὁ Διόνυσος (Δ.), ὁ Αἰσχύλος (Αἰ.), ὁ Εὐριπίδης (Εὐρ.), ὁ Χορὸς (Χ.) καὶ ἔπειτα καὶ ὁ Πλούτωνας (Πλ.).

Δ. – Ἀφήστε πιά τὰ λυρικά τραγούδια.

Αἰ. Ναί, φτάνει, λέω κι ἐγώ. Ἄς τὸν φέρω τώρα στὴ ζυγαριά, πού μόνο αὐτὴ θά δειξέι, ὀρίζοντας τῶν λόγων μὰς τὸ θάρος, τοῦ καθενός ἢ ποίηση πόσο ἀξίζει.

Δ. – Ἐμπρός, ἀφοῦ κι αὐτὸ νὰ κάμω πρέπει : τὴν ποίηση σάν τυρί νὰ τὴ ζυγίζω.

Φέρνουνε μιά μεγάλη ζυγαριά: ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης παίρνουν θέση, ὁ ἓνας δεξιὰ, ὁ ἄλλος ἀριστερά.

Χ. – Δέ φοβοῦνται οἱ ἔξυπνοι τὸν κόπο.

Ἄλλο πάλι αὐτὸ τὸ θάμα,

θάμ' ἀλλόκοτο κι ἀνήκουστο ὡς τὰ τώρα
σέ ποιανοῦ ἀλλουνοῦ τὸ νοῦ θά ἐρχόταν :

Ἄν, μὰ τὴν ἀλήθεια, αὐτὸ κανένας

ἄνθρωπος τυχαῖος μοῦ τὸ ἔχε πεῖ,

ἄ, δέ θά τὸν πίστευα καθόλου·

παραμῦθια θά ἔλεγα πῶς λέει.

Δ. – Ζυγῶστε δῶ στὴς ζυγαριάς τοὺς δίσκους.

Αἰ. καὶ Εὐρ., πλησιάζοντας.

Νὰ ἴμαστε.

Δ. Καὶ κρατώντας τοὺς νὰ λέει.

τὸ στίχο του ὁ καθεὶς σας καὶ κανένας

νὰ μὴν ἀφήσει, ἂν ἔδ᾽ φωνάξω «κούκου».

Αἰ. καὶ Εὐρ. –

Κρατοῦμε.

Δ. Πεῖτε στίχο ἀπὰ' στοῦ δίσκο.

Εὐρ. – ὦ, φτερωτὴ ἢ Ἄργῶ νὰ μὴν περνοῦσε.

Αἰ. – ὦ ποταμέ Σπερχειέ κι ὦ βοσκοτόπια!

Δ. – Κούκου!

Αἰ. καὶ Εὐρ. – Τ' ἀφήσαμε.

Δ. –

Ἄ! Τοῦ Αἰσχύλου ὁ στίχος

1. Τοῦ Εὐριπίδῃ ὁ στίχος εἶναι ὁ πρῶτος τῆς Μηδείας του, τοῦ Αἰσχύλου, ἀπὸ τὸ χαμένο δράμα του Φιλοκτιητής.

τραβά πολύ πιό κάτω από τόν άλλον.

Εὐρ. – Κι ὁ λόγος ποιός;

Δ. – Ρωτᾶς ; Γιατί ἔχει βάλει ποτάμι καί τό στίχο ἔχει μουσκέψει, οἱ πουλητάδες τοῦ μαλλιού ὅπως κάνουν, κι ἐσύ ἔχεις βάλει στίχο... φτερωτό.

Εὐρ. – Μπρός ! Ἄλλο στίχο ἄς ρίξει γι' ἀντιζύγι.

Δ. – Πιασεῖτε πάλι.

Αἰ. καί Εὐρ. Νά !

Δ. – Εὐριπίδη, λέγε.

Εὐρ. –

Ναός τῆς πειθῶς ὁ λόγος εἶναι μόνο.

Αἰ. – Δῶρα μονάχα ὁ Θάνατος δέ θέλει¹.

Δ. – Ἀφήστε.

Αἰ. καί Εὐρ. – Ὅριστε, ἀφήνομε.

Δ. – Καί πάλι

τοῦ Αἰσχύλου γέρνει, νά· γιατί ἔχει βάλει τό θάνατο, τό πιό βαρῦ κακό.

Εὐρ. – Ἐγώ ὁμως τήν πειθῶ, ἓνα στίχο ἐξαΐσιο.

Δ. Εἰν' ἡ πειθῶ λαφριά, νόημα δέν ἔχει.

Βρές ἄλλον, ἀπό κεινους πού θαραίνουν, γερό, μεγάλο, νά τραθήξει κάτω.

Εὐρ. – Που, πού ἔχω τέτοιον ;

Δ., εἰρωνικά.

Νά σοῦ πῶ· Ἐχει ρίξει ὁ Ἀχιλλέας δυό ἄσσοι καί τεσσάρι.

Ἵ Ο Εὐριπίδης στέκεται δισταχτικός.

Λέτε, καί τό στερνό πιά ζύγισμα εἶναι.

Εὐρ. – Σά σίδερο βαρῦ ἓνα ξύλο ἀδράχνει.

Αἰ. – Πτώματα, ἀμάξια, τό 'να πάνω στ' ἄλλο².

Δ., στόν Εὐριπίδη :

Σέ γέλασε καί πάλι.

Εὐρ. – Μέ ποιόν τρόπο ;

Δ. – Δυό ἀμάξια καί δυό πτώματα ἔχει βάλει πού κι ἑκατόν Αἰγύπτιοι³ δέν τά σκώνουν.

Αἰ. – Καί τώρα πιά ὄχι μ' ἓναν στίχο· ἀτός του ἄς μπεῖ στή ζυγαριά νά κάτσει μαζί μέ τήν κυρά του, τά παιδιά του,

1. Τοῦ Εὐριπίδη ὁ στίχος ἀπό τήν Ἀντιγόνη, τοῦ Αἰσχύλου ἀπό τή Νειόβη, τραγωδίεσ πού δέ σώζονται.

2. Ἀπό χαμένες τραγωδίεσ καί οἱ δυό στίχοι τοῦ Εὐριπίδη, ἀπό τό Μελέαγρο, τοῦ Αἰσχύλου, ἀπό τό Γλαῦκο Ποτιέα.

3. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν πολύ χειροδύναμοι.

μέ τόν Κηφισοφώντα¹, τά χαρτιά του·
κι ἐγὼ θά πῶ δυό στίχους μου μονάχα....

Σ' ἓνα νεῦμα τοῦ Διόνυσου παίρνουν ἐξω τή ζυγαριά. Ἔρχεται ὁ Πλούτωνας.

Δ. – Δέ θά τοὺς κρίνω ἐγώ· κι οἱ δυό εἶναι φίλοι·
νά ψυχραθῶ δέ θέλω μέ κανέναν
ἀπό τοὺς δυό· σοφὸ θεωρῶ τόν ἓνα,
μά ὁ ἄλλος εὐχαρίστηση μοῦ δίνει.

Πλ. – Κι αὐτὸ πού ἤρθες νά κάμεις ; Θά τ' ἀφήσεις ;

Δ. – Καλά, ἂν προκρίνω ;

Πλ. – Αὐτόν πού θά προκρίνεις
πάρτ' τον καί φεύγα· ἀλλιῶς χαμένος κόπος.

Δ. – Νά ἴσαι καλά. Στόν Αἰσχύλο καί τόν Εὐριπίδη.

Γιά ἀκούστε αὐτά ἀπό μένα·

ἐγὼ ἤρθα δῶ ποιητὴ νά βρῶ.

Εὐρ. – Κι ὁ λόγος ;

Δ. – Γιά νά ὀργανώνει ἡ πόλη τοὺς χοροὺς της,
ἀφοῦ σωθεῖ. Ὡστε ὅποιος ἀπ' τοὺς δυό σας
σωτήρια συμβουλή στήν πόλη δώσει,
μαζί μου θά ἴρθει. Γιά τόν Ἀλκιβιάδη
ἄς πεῖ ὁ καθένας πρῶτα ποιὰ ἔχει γνώμη.
Σ' αὐτὸ ἔχει ἡ πόλη δυστοκία.

Εὐρ. – Ἐκείνης
ἡ γνώμη ποιὰ εἶναι ;

Δ. – Ποιὰ ; Τόν λαχταράει
καί τόν μισεῖ καί θέλει νά τόν ἔχει.
Μά πεῖτε ἐσεῖς τί σκέφτεστε γιά δαῦτον.

Εὐρ. – Πολίτη πού εἶν' ἀργός στό νά ὠφελεῖ
τήν πόλη καί γοργός στό νά τῆς κάνει
κακό μεγάλο, καί πού χίλιους τρόπους
γιά τόν ἑαυτό του βρίσκει, μά εἶναι στεῖρος
γιά τήν πατρίδα, τόν μισῶ.

Δ. – Λαμπρά,

ὦ Ποσειδῶνα !

Στόν Αἰσχύλο. Κι ἡ δικιά σου γνώμη ;

Αἰ. – Τό πιό καλό, στήν πόλη νά μή θρέφεις
λιοντάρη· μά ἂν θρεφτεῖ καί μεγαλώσει,
νά πᾶς μέ τά νερά του.

Δ. – Δύσκολο εἶναι,
μά τό Σωτήρα Δία, νά κρίνω· τά εἶπαν
ὁ ἓνας σοφά καί ὁ ἄλλος μέ σαφήνεια.

1. Οἱ κακές γλώσσες ἔλεγαν πῶς ὁ Κηφισοφώντας δοηθοῖσε τόν Εὐρ. στή σύνθεση τῶν τραγῳδιῶν του.

Ἄλλά μιά γνώμη ἀκόμα ἄς πεί ὁ καθένας
ὡς πρὸς τὸν τρόπο σωτηρίας τῆς πόλης.

Εὐρ. – Τὸν Κινησία νά βάλουν γιὰ φτεροῦγες
στὸν Κλεόκριτο¹, κι οἱ ἀνέμοι νά τοὺς πάρουν
ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἄπλα τοῦ πελάγου...

Δ. – Ἄστεία εἰκόνα, ὥστόσο τί σημαίνει ;

Εὐρ. – Στὶς ναυμαχίες, νά ἔχουν ἀγγελιά μέ ξίδι
καὶ νά ραντίζουν τῶν ἐχθρῶν τὰ μάτια.

Καταλαβαίνοντας ἀπὸ τὴ φυσιογνωμία τοῦ Διονύσου πῶς θρῖσκει ἀνόητο τὸ
σχέδιό του, βιάζεται νά διατυπώσει δεύτερο.

Ξέρω ἓνα μέσο· θά τό ἐκθέσω.

Δ. – Λέγε.

Εὐρ. – Ἄν ἡ ἀπιστία μας γίνει ἐμπιστοσύνη
κι ἡ ἐμπιστοσύνη σ' ἀπιστία γυρίσει...

Δ. – Δέ νιώθω. Πῶς ; Γιὰ πές το μέ πιό λίγη
σοφία καὶ περισσότερη σαφήνεια.

Εὐρ. – Ἄν τὴν ἐμπιστοσύνη μας τὴν πάρουμε

ἀπ' τοὺς πολίτες πού τὴν ἔχουν τώρα,
καὶ βάλουμε στὴ θέση τους τοὺς ἄλλους,
τοὺς παραμερισμένους, θά σωθοῦμε,

Ἄν, μέ τὰ τωρινά, κακά τὰ πᾶμε,

μέ τὰ ἐναντία δέ θά ἴρθει ἡ σωτηρία ;

Δ. – Γεῖά σου, σοφό κεφάλι, Πραλαμήδη²!
Ποιανοῦ εἶν' αὐτὴ ἡ ἐφεύρεση ; Δικιά σου
ἢ τοῦ Κηφισοφώντα ;

Εὐρ. – Ὅλη δικιά μου·

τ' ἀγγελιά μέ ξίδι, τοῦ Κηφισοφώντα.

Δ. – Αἰσχύλε ! Ἐσύ τί λές ;

Αἰ. – Γιὰ πές μου πρῶτα,
ἡ πόλη τώρα ποιούς διαλέει ; Τοὺς ἀξιους ;

Δ. – Κάθε ἄλλο· τοὺς μισεῖ φριχτά· οἱ ἄχρειοι
τῆς ἀρέσουν.

Αἰ. – Μὴ λές πῶς τῆς ἀρέσουν·
τοὺς βγάζει μέ κακὴ καρδιά. Πῶς ὅμως
μπορεῖ μιά τέτοια πόλη νά σωθεῖ

πού δέν τῆς κάνει οὔτε παλτό οὔτε κάπα³ ;

Δ. – Ἄν θέλεις τὸν Ἄπάνω Κόσμο, βρές το.

Αἰ. – Ἐκεῖ θά τό ξηγήσω· ἐδῶ δέ θέλω.

1. Ὁ ποιητὴς Κινησίας, ἐπειδὴ ἦταν πάρα πολὺ ἀδύνατος, θά μπορούσε νά κολληθεῖ, σὰν
εἶδος φτεροῦγες, στὶς πλάτες τοῦ Κλεόκριτου, κάποιου Ἀθηναίου, κοιλαρά, φαίνεται.

2. Πραλαμήδης, ὁ σοφὸς ἐφευρέτης πού εἶχε λάβει μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας.

3. Παροιματικὴ φράση : τὸ ἓνα τῆς μυρίζει καὶ τὸ ἄλλο τῆς βρωμαίει.

Δ. – Ὅχι· τό φῶς σου δῶθε νά τό στείλεις.

Αἰ. Ἄν γιά δικιά τους τῶν ἐχθρῶν τή χώρα
λογιάσουν καί τή χώρα τή δικιά τους
γιά χώρα τῶν ἐχθρῶν, καί τά καράβια
γιά πόρους καί τούς πόρους γιά ἀπορία!

Δ. Καλά, μά ὁ δικαστής αὐτά τά χάρφει
μόνος του.

Πλ. – Κρίνε.

Δ. – Νά ποιά θά ναι ἡ κρίση.

Ἄποιον ποθεῖ ἡ ψυχή μου θά διαλέξω.

Εὐρ. – Τούς θεούς λοιπόν, πού ὀρκίστης σ' ὄνομά τους
πῶς θά μέ πᾶς στόν τόπο μου, θυμήσου
καί διάλεξε ἕναν πού ἔχεις φίλο.

Δ. – Ἡ γλώσσα
ὀρκίστη, ἀλλά... διαλέγω τόν Αἰσχύλο.

Εὐρ. – Ἄ, τί ἔκαμες, ἀπ' ὅλους τούς... ἀνθρώπους
πιό σιχαμένε!

Δ. – Ἐγώ : Ὁ Αἰσχύλος κρίνω
πῶς εἶναι ὁ νικητής. Γιατί ὄχι :

Εὐρ. – Τί αἰσχος !
Καί μέ κοιτᾶς μετά ἀπό τέτοια πράξη :

Δ. –

Ἄν οἱ θεατές ἀλλιῶς τό κρίνουν, τί αἰσχος :

Εὐρ. – Σκληρέ ! Βαστᾶς νά μείνω πεθαμένος :

Δ. – Ἡ ζωή ἄν δέν εἶναι θάνατος, ποίος ξέρει,

Δ. – δεῖπνο ἢ πνοή, καί ὁ ὕπνος μιά... προβιά³;

Πλ. – Περάστε μέσα, Διόνυσε.

Δ. – Γιατί :

Πλ. – πρὶν κάμετε πανιά, νά σᾶς φιλέψω.

Δ. – Ἐξοχα αὐτό μ' ἀρέσει· μά τό Δία.

ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ (1482-1533). Τήν ὥρα πού γίνε-
ται τό τραπέζι μέσα στό σπίτι τοῦ Πλούτωνα ὁ Χορός τραγουδά :

Μακάριος ὁποῖος ἔχει
γερό μυαλό καί γνώση.
Αὐτό πολλά τό δείχνουν.

1. Ἐτοί ἐκρινε ὁ Περικλῆς.

2. Ἡ γλώσσ' ὁ μῶμοχ' ἡ δέ φρήν ἀνώμοτος, εἶπε ὁ Ἰππόλυτος (Εὐρ. Ἰππ.
612).

3. Ὁ πρῶτος στίχος ἐκφράζει σκέψη τοῦ Εὐριπίδη, ὁ δεῦτερος εἶναι ἀστεία προσθήκη τοῦ
Ἀριστοφάνη.

Ὁ Αἰσχύλος, νά, πού ἐκρίθη
 πῶς εἶναι μυαλωμένος,
 πάει πίσω στήν πατρίδα
 γιά νά ἔχει νοῦ καί γνώση·
 καλό γιά τούς πολίτες,
 καλό γιά τόν ἑαυτό του
 καί γιά δικούς καί φίλους.

Τί ὥραϊο νά μὴ λιμάρεις
 παρέα μέ τό Σωκράτη
 ξεχνώντας κάθε χάρη
 τῆς μούσας καί πετώντας
 τά πιά σπουδαῖα σημεῖα
 τῆς τραγικῆς τῆς τέχνης !
 εἶναι μεγάλη τρέλα
 νά χάνεις τόν καιρό σου
 μέ φουσκωμένα λόγια
 καί μέ σαχλές ἀρλοῦμπες.

Ἐπειτα ὁ Πλούτωνας, ὁ Διόνυσος καί ὁ Αἰσχύλος ξαναθαίνονται ἀπό τό παλάτι, γιά νά ξεπροβοδίσει ὁ πρῶτος τούς ἄλλους δύο. Ὁ Ἀριστοφάνης βρῖσκει τήν εὐκαιρία νά χτυπήσει μερικούς πού τούς ἔχει στό στομάχι, τό φιλοπόλεμο δημαγωγό Κλεοφώντα, δύο «ποριστές», μέλη δηλ. μιᾶς ἐπιτροπῆς, πού σκοπός τῆς ἦταν ἡ ἐξεύρεση ἔκτακτων πόρων, ἔπειτα κάποιον Ἀρχένομο καί τόν Ἀδείμαντο, τό γιό τοῦ Λευκολόφα ἢ Λευκολοφίδη. Ὁ ποιητής μας διάζεται νά τούς δεῖ νά κατεβαίνουν στό βασίλειο τοῦ Πλούτωνα. Ὁ Κλεοφώντας θανατώθηκε πραγματικά λίγον καιρό ἔπειτα ἀπό τήν παράσταση τῶν Β α τ ρ ἄ χ ω ν.

Πλ. Στό καλό, στό καλό τώρα, Αἰσχύλε, νά πᾶς καί στήν πόλη μας κοίτα νά δίνεις καλές σωστικές συμβουλές καί νά θάλεις μυαλό σ' ἐκεινούς πού δέν ἔχουνε· κι εἶναι πολλοί.

Τοῦ δίνει ἓνα σπαθί.

Στόν Κλεοφώντα νά πάρεις νά δώσεις αὐτό.

Ξετυλίγει μπρός του ἓνα σκονί.

Τοῦτο πάλι τό στέλνω στούς δύο ποριστές,
 τό Νικόμαχο δά καί τό Μύρμηκα.

Τοῦ παρουσιάζει ἓνα ποτήρι μέ κώνειο.

Αὐτό,
 στόν Ἀρχένομο. Δῶσ' τα καί γρήγορα πές,

δίχως ἄργητα, ἐδῶ νά κατέβουν σ' ἔμε.
 Ἄν δέν ἔρθουν ἀμέσως – τ' ὀρκίζομαι, νάί,
 στόν Ἀπόλλωνα – τότε μέ σίδερο ἐγώ
 καυτερό θά τούς κάμω σημάδια, κι ἀφοῦ
 χεροπόδαρα πῶ νά τούς δέσουν (κι ὁ γιός
 τοῦ Λευκόλοφου, ὁ Ἀδείμαντος, θά ἴναι μαζί),
 θά τούς στείλω στόν Κάτω τόν Κόσμο.

Αἰ. – Ὅπως εἶπες θά γίνει· μὰ ἐσύ νά γνοιαστεῖς
 νά καθίσει στό θρόνο μου ἐδῶ ὁ Σοφοκλῆς
 καί στό πόδι μου αὐτός νά τόν ἔχει, ὥσπου ἐγώ
 νά γυρίσω ἐδῶ κάτω καί πάλι. Γιατί
 εἶν' ὁ δεύτερος, λέω, στήν ἀξία.

Καί τό νοῦ σου, στό θρόνο μου ἀπάνω ποτέ
 νά μὴν πάει καί καθίσει ὁ ἐργάτης αὐτός
 μπερμπαντιάς καί ψευτιάς καί χοντρῶν χωρατῶν
 εἶτε ὁ ἴδιος θελήσει εἶτε ὄχι.

Πλ., στό Χορό.

Μέ λαμπάδες ἱερές τώρα φέξετε του ἐσεῖς,
 προβοδίστε τον κιόλας, δικούς του σκοπούς
 ξεφωνώντας, δικά του τραγούδια.

Ὁ Κορυφαῖος.

Πρῶτα, ὦ τοῦ Κάτω ἐσεῖς Κόσμου οἱ θεοί, στόν ποιητή, πούμᾶς φεύγει,
 νά, κι ἀνεβαίνει στό φῶς, καλὸ δῶστε ταξίδι, καί δῶστε
 σκέψεις στήν πόλη καλές, πού μεγάλα καλά νά τῆς φέρουν.
 Ἔτσι ἀπό πίκρες μεγάλες, ἀπ' ἄρματα, θάσανα, μάχες,
 τέλος κι ἐμεῖς θά γλιτώσουμε. Κι ἄς πολεμᾷ ὁ Κλεοφώντας
 πέρα στοὺς κάμπους τοῦ τόπου του ἐκεῖ¹, κι ὅποιος ἄλλος τ' ἄρῃσει.

Καί ὁ Αἰσχύλος ἀκολουθεῖ τό Διόνισο γιὰ τὴν Ἀθήνα.

ΕἰΣ ΑΓΡΟΣ ΑΠΟΤΡΥΧΑ - Η ΡΩΤΗ

ΚΑΡΕΝΑ ΓΑΡΟΔΑ - ΑΙΣΧΥΛΟΙΛΑΒΗ

1. Στή Θράκη.

024000019669

ΕΚΔΟΣΗ Ε', 1979 (I)-ΑΝΤΙΤΥΠΑ 85.000-ΣΥΜΒΑΣΗ 3147/17-1-79.
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΒΟΥΛΓΑΡΙΔΗ.

